

Romerriget, Vesteuropa og Skandinavien

KULTURKONTAKTER OG DEN DANSKE HISTORIEBEVIDSTHED I 1100-TALLET

AF

ROLAND SCHEEL

Nordens riger, som ligger langt borte i afsides dele af verden, lå gennem lange tider hen i hedenskab, indtil Guds barmhjertighed drog dem ud af den dybe vildfarelse og vantro.¹

Med disse ord begynder det ældste historiografiske værk om Skandinaviens historie, skrevet af den engelske præst Ælnoth i Odense omkring 1120. Ordene markerer tillige starten på en dynamisk udvikling af den danske identitet op gennem det 12. århundrede. Allerede Ælnoths herkomst peger på, at kulturelle kontakter var afgørende for udviklingen af historiebevidstheden – og dermed den kulturelle selvbevidsthed – i Danmark og de andre nordiske lande. Historiografien er et interessant vidnesbyrd om akkulturation som følge af kulturoverførsel: En fremmed kulturteknik bliver formidlet til Danmark og brugt under nye betingelser; samtidig nærmer den mentale horisont blandt historiografens danske forfattere og modtagere sig Europas latinske videnskultur. Det er af stor interesse at følge denne akkulturationsproces i den danske historiografi, og det letter sagen, at krønikerne kronologisk set er ret jævnt fordelt gennem 1100-tallet. Men hvordan bærer man sig konkret ad?

At benytte filologiske metoder forekommer at være et naturligt svar, da denne kulturteknik så at sige allerede er til stede i selve teksterne. Lærde kontakter med de vesteuropæiske regioner, særligt England,

1 »Regna aquilonis, in remotis mundi partibus abdita, longe diuque paganis tenebantur ritibus dedita, quousque ea de profundo erroris et infidelitatis diuina extraxit clementia.« (Vitæ sanctorum Danorum, ed. Gertz 1908-1912, s. 83, l. 12-14). Dansk oversættelse fra Ælnoths Krønike, ed. Albrechtsen 1984, s. 28.

Det Romersk-tyske Rige og Frankrig, udgør deres kulturelle grundlag. Men mellem kulturkontakterne og de første færdige krøniker fra Danmark foregik komplekse receptions- og tilpasningsprocesser. Det drejede sig jo ikke kun om at nedskrive hændelser i kronologisk rækkefølge på latin. Middelalderens historiografi hviler på et komplekst tankesæt, hvis grundlæggende præmis er, at sproget kan have flere betydningslag neden under den umiddelbare mening. Ord og vendinger, som i konteksten har en anden betydning end den egentlige – såkaldte *tropoi* som fx ironi, metafor eller allegori – udgjorde en væsentlig del af retorikken,² og blev på modtagersiden brugt »omvendt«, nemlig til at afkode især de mere kryptiske tekster på allegorisk vis. Brugen af »hermeneutisk allegori« er en del af antikkens arv og blev snart grundlaget for kirkefædrenes kanoniske bibeltolkning.³ Især forholdet mellem det Gamle og det Nye Testamente blev analyseret gennem allegorisk interpretation: Fx blev kong David til en præfiguration af Jesus Kristus; sammenhængen mellem de gamle profetier og Jesu liv kunne forklares, osv. Princippet blev yderligere udviklet af den lærde angelsaksiske benediktinermunk Beda Venerabilis i 700-tallet, idet han anvendte den allegoriske eksegesis som metode på hele frelseshistorien, der også omfatter begivenhederne efter den tid, Bibelen dækker: Ikke kun ordene i den bibelske åbenbaring (*allegoria verbis*), men også historiske hændelser kunne interpreteres på denne måde og sættes i forhold til Guds åbenbaring (*allegoria operibus* eller *allegoria factis*).⁴ Hændelserne i Bibelen bliver samtidig til en præfiguration af hele verdenshistorien: *Per historiam namque historia figuratur [...]*.⁵ Dette eksegetiske system opererer med tre eller fire betydningslag i historien: det historiske grundlag, foruden en typologisk, en moralsk og en anagogisk-mystisk betydning. Systemet blev i 1100-tallet yderligere specificeret og forfinet af Hugo af St. Viktor.⁶

2 Quintilianus' »Institutio oratoria«, et senantikt grammatik- og retorik-compendium, dannede et vigtigt grundlag for de middelalderlige forfattere. Han udvikler et system af 14 *tropoi*, der også indbefatter allegorien (Quintilianus: Institutio oratoria, ed. Radermacher 1959, VIII,6,1-76, s. 113-132).

3 Jf. i det følgende Brinkmann 1980 og Krewitt 1971. Begrebet »hermeneutisk allegori« stammer fra Brinkmann 1980, s. 219.

4 Beda forklarer denne form for allegori med et citat fra Galaterbrevet (4,22-24): »Der står, at Abraham havde to sønner, en fra en slave, en fra en fri kvinde. De er de to testamenter, som apostlen forklarer.« (» 'Dictum est quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera.' Quæ 'sunt duo Testamenta', ut Apostulus exponit.« De Schematibus et Tropis [De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis, ed. Kendall 1991, s. 168-209, her 196]).

5 Smst., s. 196.

6 Om den eksegetiske hermeneutik i historiografiske (og/eller hagiografiske) tekster

For disse lærde krønikeskrivere giver det sig selv, at det også altid er teologisk arbejde at tænke og skrive historie. Deres historiografi er udpræget logisk, men følger ikke altid de samme kausale parametre som nutidens historiebevidsthed. Spørgsmålet er, hvordan de danske forfattere i 1100-tallet anvendte disse tankemønstre. Hvordan overvandt de kløften mellem de forskellige kulturelle horisonter i på den ene side Vesteuropa, på den anden side Danmark? Vi har ingen erfaringsberetning. Vi ved ikke, hvad Ælnoth tænkte, eller hvordan krønikeskriveren i Roskilde følte sig, da de dikterede deres respektive værker. De gjorde noget, som aldrig var blevet gjort før, og de stod foran en helt speciel udfordring. Alle forfattere var blevet undervist i *trivium* (grammatik, retorik, logik), de rådede over det hermeneutiske begrebsapparat, men nu skulle de applicere redskaberne og metodikken på danske forhold. Det drejede sig om at rekonstruere og tyde historien på en sådan måde, at man ramte et dansk publikum, der også omfattede latinkyndige lægmænd. Resultatet er ikke reproduktioner eller efterligninger af vesteuropæiske forbilleder; forfatterne skabte noget nyt i en ny kontekst. Her kan man spore kognitive processer i form af kreativ tilpasning til danske forhold hos forfatterne, men samtidig en forandrende virkning på publikums tankeverden og forståelseshorison.⁷ Selvom det drejer sig om historiografi og dermed om referentielle tekster, der er knyttet til historiske hændelser, skal analysen altså koncentrere sig om de hermeneutiske lag, der ligger skjult bag den tekstoverflade, som *historia* danner. Kort sagt: Det er den specifikt middelalderlige hermeneutik og dennes tillem্পning på dansk historie, der interesserer os.⁸

se de Lubac 1952; Ehlers 1990, s. 149-156; Knoch 1998, s. 19-29; Goetz 1999, s. 73-96; om overlapninger mellem historiografi og hagiografi Schlochtermeyer 1998, s. 176f. Begrebet »typologi« indbefatter hér og hos de ovennævnte forfattere – analogt med Viktorinerskolen – også former for allegorisk sammenligning mellem den åbenbarede frelseshistorie inden for Bibelen og historien uden for Bibelen. En bredt forstået terminus, »typologi«, bliver dermed foretrukket for »allegori«, da sidstnævnte i eksegetiske kilder som fx Hugo af St. Viktor bliver for uspecifik til at betegne fænomenet, fordi »allegori« dér også betegner det moralske intepretationsniveau. Hugo udvikler det ovennævnte system, idet han postulerer et typologisk forhold mellem frelseshistorien fra skabelsen til Kristus (*opus conditionis*) og mellem Kristi fødsel og dommedagen (*opus restaurationis*). Se også nedenfor s. 23.

7 Horisontbegrebet, der refererer til menneskenes semantiske og historiske viden, og idéen om, at denne horisont forskydes gennem nye tekster, bygger på den receptionsæstetiske model hos Jauß 1975, s. 131-135, 141-144, 148-151 samt Jauß 1977, s. 11-14. Jf. også Eisenberg 2003, s. 391 og Gerogiorgakis m.fl. 2011, s. 417-419. Om det neurokulturelle, kognitive aspekt af disse processer findes der en udmærket oversigt hos Fried 2004, s. 80-152.

8 En lignende metode bruger Hermann 2007, især s. 400-405, i en undersøgelse af Rimkrøniken.

Metodens filologiske aspekt skal imidlertid knyttes sammen med historisk analyse. Forfatterne udførte jo ikke et idéhistorisk pionérarbejde uden grund, de havde en konkret anledning til at bruge det syndigt dyre pergament. Men de undlader helst at skrive om både denne anledning og om de overførte forbilleder, de bygger på; eller de ytrer sig i hvert fald kun derom i uspecifikke *topoi*. Set fra et positivistisk perspektiv får man nu et problem: *Quod non in actis, non in mundo* – hvad der ikke er skrevet noget om i kilderne, har ikke fundet sted. Men det kan betragtes som sikkert, at de tidlige forfattere tænkte reflekterende over, hvad de skrev, hvordan de skrev det, og også hvad de fortiede. Givetvis tænkte og følte de anderledes, end vi gør i dag, men de tænkte konsekvent. En sådan rationalitet opstilles i hvert fald som en præmis for det efterfølgende. Opgaven er at rekonstruere det mål, de stræbte efter med deres tekster. Det kræver, at man rekonstruerer tekstens samlede *konstitutionslogik*. Den historiske situation, teksten blev skrevet i, både hvad angår den politiske og strukturhistoriske ramme og de konkrete forhold, forfatteren befandt sig i, betinger en hensigt og en retning, som manifesterer sig på mangfoldige udtryksmæssige niveauer: Det gælder tematikken; det gælder de kræfter, der virker i teksten, altså aktanterne; og endelig gælder det de sprogligt-litterære fremstillingskonventioner, forfatteren måtte følge. De distinkte *former*, et sæt tekster antager, er at betragte som lige så mange signifikant betydningsbærende konventioner.⁹

Variationsmulighederne er imidlertid betragtelige og lader sig ikke sammenfatte i en let overskuelig skematik. Der er ingen simpel rettesnor, men derimod behov for et større beredskab af begreber og teorier. Kildesituationen opstiller en ligning med mange ubekendte, og heri ligger et metodisk problem: Kilderne bliver læst som rationelt middel til at forfølge et bestemt mål, men målets art skal læses ud af kilden gennem en kompleks og proaktiv analyse, hvis præmisser nok udgøres af teksten, som den foreligger, men også af en omfattende medbragt forståelsesramme. Det rummer en risiko for cirkulær argumentation, som kun kan imødegås ved at bruge de få kontrolkilder, man har, og ved at forankre kilderne så dybt som muligt i deres historiske tilblivelsessituation. Det indebærer, at man analyserer relationen mellem tekstens narrative dimension og den omgivende historie, som forfatteren er en del af. Der er en diskursiv vekselvirkning – en udveksling af mening og betydning – mellem teksterne og hændelserne i omverdenen,¹⁰ og

9 Jf. Süßmann 2000, s. 19 og Schulmeyer-Ahl 2009 (jf. fodnote 11).

10 Denne diskurs i middelalderlig dansk historiografi er klart og overbevisende blevet påvist og analyseret af Gelting 2004, s. 196-202, i *Chronicon Roskildense*, Skovgaard-Petersen 2004, s. 10-12, 28, i *Gesta Danorum* og Hermann 2007, s. 396-400, i *Rimkrøniken*.

dette er metodens andet væsentlige aspekt: at rekonstruere denne relation mellem historie og historiografi.

Hvor kildesituationen tillader det, skal metoden udmøntes i detailanalyser. På grund af de få overleverede kilder kan man ikke opnå egentlig beviskraft. Dertil kommer, at rekonstruktionsarbejdet altid også indbefatter konstruktion. Forsøget på rekonstruktion af konstitutionsbetingelserne finder imidlertid sin begrundelse i, at det ikke er muligt at skelne mellem klerikalt og verdsligt, hverken i Middelalderens verden eller i dens tekster, og heller ikke i de datidige aktørers kognitive strukturer. Rigtignok er alle vore tekster skrevet af gejstlige, men heraf udspringer ikke noget bias: 1100-tallets verden var overhovedet ikke sekulariseret. Kejserdømmet og kirken tog på det tidspunkt kun de allerførste skridt på en lang vej i den retning. Det har relevante implikationer i vor sammenhæng: Al historie er altid også frelseshistorie, hvert religiøst argument har altid også politisk potentiale, al politik har konsekvenser for frelseshistorien osv. Potentialet giver ikke altid de samme udslag, og det har ikke altid den samme betydning i forskellige former for historiografi, men det er en væsentlig del af historiografiens idéhistoriske konstitutionsbetingelser.¹¹

På dette grundlag knyttes de to skitserede metoder – den filologiske og den historiske – sammen: Hver historiografisk tekst er på samme tid del af en politisk og samfundsmæssig diskurs og et vidnesbyrd om kulturoverførsel. Hvor forfatteren har fået sin latinske lærdom fra, og hvordan den ser ud, er afhængigt af historiske faktorer. Hvordan forfatteren så bruger denne lærdom, er igen afhængigt af målet, han har, og dermed af situationen, han befinder sig i, kort sagt: af konstitutionslogikken. Teksten virker på den anden side tilbage på den politiske diskurs og modtagernes historiehorisont. Begivenhedshistorie og idéhistorie danner en helhed, inden for hvilken en dansk historiebevidsthed opstår og udvikles i løbet af 1100-tallet. De historiske faktorer forskyder sig imidlertid: Det 12. århundredes europæiske »renæssance«, foruden politiske kriser og strukturelle forandringer i Danmark, skabte en – urolig – baggrund for den voldsomme udvikling af den danske historiografi. Også denne dynamik – og dens formidling via udadrettede kulturkontakter – indgår i rekonstruktionen af de danske værkers idéhistoriske, hermeneutiske horisont og deres historiske konstitutionsbetingelser.

11 Jf. Schulmeyer-Ahl 2009, s. 1, 211-217, 402-408. Hun foretager en dybtgående analyse af tre faktorer i historiografiens konstitutionslogik: frelseshistorie, periodisering og kognitionsform.

Danmark, England og Det Romersk-tyske Rige

Da disse kontakter bygger på reale møder og personelle netværk, skal det som første skridt vurderes, hvordan forholdet til naboregionerne udviklede sig, før de bar frugt for første gang i form af kulturoverførsel. Jeg begynder som Ælnoth med kristningen af Danmark. Engelsk indflydelse var stor gennem vikingetiden, især under Knud den Store, og den forblev af stor betydning gennem hele det 11. århundrede, efter at Nordsø-imperiet var brudt sammen; det gælder såvel de økonomiske forbindelser som de personelle og strukturelle kirkelige forhold,¹² der er vigtige for en kulturhistorisk analyse. Danelagen med dens tæt beslægtede sprog og skolernes forbindelser med de store skoler i Frankrig og Lothringen var det ideale uddannelsessted for danske lærde gejstlige, før de danske domkapitler og dermed katedralskolerne udviklede sig fra 1070'erne. Især fra nord- og østengelske klostre og katedraler som Durham, Winchester, Ramsey, Worcester findes der tætte forbindelser til Danmark, der rækker ud over normannernes erobring af England og ind i 1100-tallet.¹³

Derimod var der ikke tale om et bremisk herskab over de skandinaviske kirker, til trods for Adam af Bremens krønike – den eneste fortællende kilde til det 11. århundredes forhold. Adam tegner et billede, der delvis bygger på forfalskede dokumenter, og som tjener den ærgerrige ærkebiskop Adalberts politiske mål, nemlig oprettelsen af et nordisk patriarkat, dvs. et autonomt kirkeligt område.¹⁴ Han registrerer dog også den engelske betydning for Danmarks kirke. Med Svend Estridsen begyndte ikke desto mindre en ny periode i det danske riges udvikling, også i forholdet til ærkesædet i Bremen, som altid havde haft en vis indflydelse på Danmark.¹⁵ Ganske vist havde en bølge af angelsaksiske

12 Jf. især Münster-Swendsen 2007, s. 40-51, der analyserer memorialbøger og også peger på forbindelser mellem engelske klostre og deres danske *filia*. Yderligere Abrams 1995, s. 225-240; Hellberg 1986; Nyberg 1986.

13 Det bevidnes også af, at Chronicon Roskildenses forfatter kender Henry af Huntingdons dengang helt nye Englandshistorie: Roskildekrøniken, ed. Gelting 2002, s. 40-44.

14 Adalbert (1043-1072) stræbte efter at oprette et nordisk patriarkat (Adam von Bremen: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, ed. Schmeidler 1917, s. LXIf.; *Quellen des 9. und 11. Jhs.*, ed. Trillmich 2000, s. 147-150). Adam kan ikke opremse særlig mange biskopper, og ikke alle, han nævner, nåede faktisk deres bispedømme. De fleste, som Adam nævner, skulle blive biskopper i Danmark (Adam 3,77, s. 222f.).

15 Det gælder allerede Knud den Stores tid, efter han var med på Konrad 2.s Rom-tog og kejserkrøning i 1027. Hans diplomer og segl viser tydelige spor af en *imitatio imperii*, og der findes tyske gejstlige ved Knuds hof i England (Lawson 1993, s. 137, 144f. Jf. også *Diplomatarium Danicum*. 1. række, 1. bind, ed. Christensen/Nielsen 1975, nr. 422, s. 166 og nr. 431, s. 171).

eksilerede nået Danmark efter 1066 og især efter Vilhelm Erobrerens hærgen i Northumbria 1069/70, men deres handlerum var meget indskrænket. Nogle af dem befandt sig i kongens omgivelser¹⁶ – Ælnoth hører til blandt dem – men personelle og materielle ressourcer fra den engelske kirke var efter Knud den Stores død og især efter den normanniske erobring ikke tilstrækkelige til at udstyre katedralerne med lærere og bøger og det voksende antal af kirker med præster. På samme tid opstod der en sprogbarriere, lige som de personelle forbindelser gik tilbage i takt med, at fransktalende normannere begyndte at dominere engelske domkapitler og klostre.¹⁷ Svend intensiverede samtidig de eksisterende kontakter med det saksiske ærkesæde. Adam betoner, at der trods midlertidige konflikter etableredes et *amicitia*-forhold mellem hans danske helt og Adalbert. Ærkebiskoppen formidlede således kontakter mellem kongen og både Henrik 3. og Henrik 4. Egentlig profiterede Svend mest ved samarbejdet: De danske bispedømmers organisation blev fastlagt på den måde, at Svend udpegede biskopperne, som så blev viet af Adalbert. Dennes patriarkatsplan blev dog samtidig med stor snilde bragt til opløsning. Svend kunne udnytte de personelle ressourcer, som ærkesædet og andre saksiske og rhinlandske kirker besad. Lund havde således før Assers udnævnelse en biskop, Ricwald, der kom fra Paderborn, ligesom der blev etableret kontakter med nordtyske skoler, som Eskils senere ophold i Hildesheim beviser. De dansk-tyske kontakter fremmede i høj grad udviklingen af den danske kirkestruktur, som igen fremmede oprettelsen af et dansk ærkebispedømme¹⁸ og udviklingen af en egen litterær produktion med tilhørende mangfoldiggørelse af værkerne. I sammenligning med Norge viser denne udvikling, hvor stor den desintegrerende og forsinkende virkning af Harald Hårderådes anti-bremiske kirkepolitik var.¹⁹

16 Bolton 2005, s. 36.

17 Münster-Swendsen 2007, s. 51f. En voksende saksisk indflydelse dokumenteres også gennem den karolingiske minuskels dominans i de tidlige håndskrifter – i modsætning til fx Norge (Fenger 2002, s. 32f.).

18 Også Adam registrerer det voksende antal kirker (Adam 4,44, s. 280 l. 15f.; 4,7, s. 234f.) og bemærker uden negativ vurdering, at Svend ønskede et dansk ærkebispedømme (2,33, s. 93f.).

19 Det angår såvel kirkeorganisationen (se Helle 1988 samt Jón Viðar Sigurðsson 1999, s. 97-107) som den historiografiske produktion, der begyndte betydeligt senere (Theodoricus Monachus' »Historia de antiquitate regum Norwagiensium« i 1180erne, »Historia Norwegie« sandsynligvis på samme tid eller lidt tidligere). Missionsbiskopper fra Saksen som Bjarnvarðr inn saxlenzki drog i Haralds tid bl.a. ud til Island og opnåede større betydning dér, hvilket bevidnes i fx Hungrvaka (Biskupa sögur II, ed. Ásdís Egilsdóttir 2002, s. 1-43, her kap. 3, s. 11-13) og af de tidlige Skálholt-biskoppers uddannelse i Saksen.

For så vidt angår perioden før og omkring 1100, flyder kulturelle indflydelser fra England og det Romersk-tyske Rige sammen. Kontakter til begge naboområder var etableret, med konsekvenser, der blandede sig ind i hinanden og ikke kan adskilles skarpt: Danske konger var involveret i kejsernes og ærkesædets politik, men lod samtidig slå mønt efter engelsk forbillede, fremmede kulten af engelske helgener og havde eksilerede angelsaksere i deres følge. Arkitekturen formidler det samme billede af blandet indflydelse.²⁰ De personmæssige forbindelser var dog ikke fast etableret, men blev forstyrret af den normanniske erobring og af de hændelser, der generelt sammenfattes under begrebet investiturstriden. Det franske sprogområde, der med stiftet St. Viktor i Paris senere skulle blive det faste knudepunkt i de lærde netværk, lå langt ind i 1100-tallet uden for danske uddannelsesrejsendes rækkevidde.²¹ Ikke desto mindre havde blandingen af forskellige kulturelle indflydelser under det 12. århundredes renæssance en produktiv indvirkning på den danske historiografi.

I. Ælnoths helgenkrønike

Begyndelsen markeres af en konges død. Som bekendt blev kong Knud myrdet foran alteret i Albanikirken i Odense d. 10. juli 1086. Mordet i sig selv var ikke tilfældigt; det var derimod de specifikke omstændigheder, hvis konsekvens dårligt kan overvurderes. Knud døde nemlig i nærværelse af engelske eksilgejstlige,²² der var så udmærket bekendt med kulten omkring de talrige helgenkonger og de hagiografiske traditioner, der knyttede sig hertil. Det er ikke underligt, at Knud næsten med det samme blev æret som martyr i Odense, og at der blev affattet en kort *Passio* (martyrfortælling) i anledning af hans knoglers elevation i 1095/96. Et hagiografisk grundlag var nu til stede, idet fortællingen stiliserede Knud som martyr og åbnede for tilføjelse af mirakelberetninger,²³ men den blev mellem 1110 og 1117 af den engelske præst Ælnoth yderligere udbygget til en diakront udfoldet historiefremstilling med hagiografisk kerne: *Gesta Swenomagni regis et filiorum*

²⁰ Foote 1975, s. 63f.

²¹ Jf. Münster-Swendsen 2007, s. 49.

²² Ved katedralen opstod i 1090erne et Benediktinerkloster under biskop Hubald, en *filia* af Evesham (Nyberg 1986, s. 159-161).

²³ *Passio sancti Kanuti regis et martiris (Vitæ sanctorum Danorum, ed. Gertz 1908-1912, s. 34-38, editionen s. 62-73 [i det følgende VSD])*. Jf. også Gad 1961, s. 155f. Desuden findes der tekster fra to senere tabte indskrifter fra Knuds grav (VSD, s. 60-62 og 76).

eius et Passio gloriosissimi Canuti regis et martyris. Ikke kun titlen er lang. Værket omfatter i Gertz' edition ca. 60 trykte sider, der er inddelt i 36 kapitler og skrevet på et meget æstetisk latin, der klart viser indflydelse fra det 12. århundredes renæssance i Canterbury-skolen, som Ælnoth stammede fra.²⁴ Hele fortællingen er præget af rytmisk udformet prosa, alliterationer, leoniske heksametre og sammenligning af historiske figurer, både med personer fra Bibelen og med antikke helte.

Stilmidlerne viser sig allerede i prologen – skrevet som brev til kong Niels – hvor Ælnoth fordrer anerkendelse af Knud som helgen og opfordrer Niels til at udstyre det nye St. Knudskloster i Odense. Ælnoth beskæftiger sig nærmere med Svend Estridsen, Knud den Helliges fader. Kongen sammenlignes ikke kun med Priamos af Troja, men bliver også eksplicit paralleliseret med den bibelske David som folkets og de fattiges beskytter og kirkernes støtte og *sponsor*.

Efter en kortere passage om Harald Hen, der blev foretrukket af folket på grund af sin større blidhed (*modestas*), følger tretten kapitler om Knuds regeringstid, der bliver fremstillet som helt ideal. I en særskilt prolog karakteriseres Knuds gerninger og død ved en sammenligning efter det ovennævnte allegorisk-eksegetiske mønster: Svend Estridsens og Haralds tid er som strandens omgivende kontur, mens Knud repræsenterer selve sørejsen. Knud fremtræder i det følgende som endnu mere retfærdig og ophøjet end sin far: Han tager ikke hensyn til folkets gunst (*favor vulgi*), men forandrer gamle, hedenske traditioner, idet han adskiller den kirkelige fra den verdslige ret og indskærper betalingen af tienden. Desuden forbedrer han retssikkerheden for frigivne og fremmede. Kort sagt sætter han den kristnes sande frihed over hedningens falske frihed i den gamle ret. Det indbringer ham folkets fjendskab, især efter at han bliver nødt til at lade ledingen vente, som var blevet udskrevet for at erobre England. Men Ælnoth bryder den fra andre krøniker kendte kausalkæde mellem ledingens utilfredshed over Knuds retfærdige plan om at erobre dét land, han faktisk havde arveret på, og mordet på kongen. Oprørslederen Oluf Hunger bliver arresteret og de andre afstraffet, ledingen bliver opløst og problemet ryddet af vejen. Det er kongens fogeder (*executores siue exactores*), der i kongens navn, men uden hans samtykke og forført af djævelen, begår

24 Edition i VSD, s. 77-136. Angående stilen smst. s. 45 samt Lukman 1949, s. 498-500. Dateringsspørgsmålet er senest behandlet af Geltling 2011, s. 38f., som på grund af prosopografiske detaljer i selve krøniken nærmere indskrænker dateringen til 1111/12. Se desuden smst. s. 41f. angående Ælnoths angelsaksiske baggrund og hans forbindelser med Canterbury.

den store uret, som leder til anstiftelsen af et mordkomplot i Nørrejylland. Præcis i midten (kap. 19) begynder beretningen om Knuds flugt til Odense og hans martyrdød i Albanskirken, med tydelige paralleller til intet mindre end Jesu død. Ælnoth selv udtrykker i patetisk form sin store afsky over danskernes – mere præcist: jydernes – udåd og betragter den forfærdelige hungersnød under den forræderiske efterfølger Oluf som Guds straf. Vendepunktet følger i 1095 med Knuds elevation og Olufs død, da Erik Ejegod hidbringer fredens sikkerhed (*pacis securitas*), og med Knuds kanonisering i 1101. Her ender *Gesta et Passio*, men uden mirakelsamling, som ellers er typisk i hagiografien. I stedet slutter krøniken med påkaldelse (*invocatio*) af Gud og den hellige Knud, hvorved Ælnoth understreger sine ords varighed.

Historiekonstruktionen i Gesta et Passio

Det er påfaldende, at Ælnoth blander historiografiske og hagiografiske argumentationsmønstre og konventioner. Af samme grund har forskningen været ekstremt kritisk over for hans værk, især beretningen om Knud den Hellige.²⁵ Kritikken af Ælnoths historiekonstruktion har indtil nu ført til en positivistisk og anakronistisk ødelæggelsesmekanik i tekstanalysen: Alt hvad der ikke svarede til den moderne, kausalitetsfokuserede historietænkning, blev skåret bort som topos – vaneudtryk – eller klerikal ideologi uden historisk informationsværdi, indtil praktisk talt intet af narrationen var tilbage.²⁶ Ser man nærmere på tekstens indre logik, bliver det imidlertid tydeligt, at *Gesta et Passio* ikke lader sig skille i historiografiske og hagiografiske dele, men at der findes et gennemgående logisk koncept i Ælnoths historiekonstruktion, der fletter de to diskurser sammen:²⁷ Han fortætter alle historiske informationer med henblik på en interpretation – analog med Bibelens eksegesi – i tre betydningslag. Målet er som sagt ikke bare at fortælle historie, forstået som begivenheder, men at vise typologiske forbindelser mellem den danske historie og den bibelske frelseshistorie og at udlede moralske udsagn, så narrationslogikken udfolder sig først »ovenfra«

²⁵ VSD, s. 43; Meulengracht Sørensen 1984, s. 124-129; Meulengracht Sørensen 2006, s. 135-137.

²⁶ En undtagelse udgør Breengaard 1982.

²⁷ Jf. kritikken af den positivistiske omgang med hagiografiske kilder hos von der Nahmer 1994, s. 75 og Lifshitz 1994, s. 95-113. Van Uytanghe 1988, s. 156f., udvikler begrebet »hagiografisk diskurs« til at overvinde den ufrugtbare genreinddeling i historiografi og hagiografi.

og ikke »nedefra«, fra kausale sammenhæng i verden.²⁸ Det begynder med forholdet mellem Svend Estridsen og hans søn Knud, hvor Ælnoth udfolder et dobbelt typologisk mønster: Svend bliver sammenlignet med David, David præfigurerer igen Kristus, og Kristus udviser på sin side en påfaldende parallel med Knud den Hellige.²⁹ På denne måde understreges, at både faren og sønnen markerer begyndelsen til en ny kristelig tidsalder i dansk historie, og at Svend er Knuds retfærdige *praecursor* – forløber – den første *rex Catholicus*, som memorialbogen fra Lund senere formulerer det. Også tekstorganisationen med Knud den Helliges liv præcis i midten, som midttertavlen i et triptykon flankeret af henholdsvis en god og en ond konge, understreger den indre sammenhæng mellem de forskellige afsnit. Præcis denne form for æstetik kunne et lærd publikum forstå og værdsætte. Typologien resulterer videre i moralske, parænetiske udsagn, dvs. eksempler til efterfølgelse: Kongerne fremtræder, defineret gennem Svends og Knuds *gesta*, som landets og kirkernes, de fattiges og gejstliges fromme og retfærdige beskyttere i den sidste verdensalder. Dette herredømme-ideal, som under kong Erik Ejegod fører til *pacis securitas*, svarer til idealet i den vidt udbredte irske traktat *De duodecim abusivis sæculi* af pseudo-Cyprian, der igen bygger på Augustins skrifter, og som havde stor indflydelse på karolinger-tidens kongespejle. Ærkebiskop Hinkmar af Reims (ca. 800/10-882) sammenfatter idealet kort og præcist i, at kongen skal kunne indgyde frygt, men også skabe orden og vise kærlighed (*terror, ordinatio* og *amor*) mod folk, i en veldoseret blanding. Det svarer nøjagtig til Knuds adfærd i *Gesta et Passio*.³⁰

Den udprægede »funktionalisme«, hvor formelementer meget aktivt bidrager til at etablere meddelelsens budskab, rejser spørgsmålet om de konkrete forbilleder for denne ejendommelige helgenkrønike. På den ene side er det ikke overraskende, at de findes i England, især med henblik på stilen og interessen for antikken. På den anden side er Lukmans og Meulengracht Sørensens antagelse problematisk: at det væsentlige forbillede skulle være Abbo af Fleurys *Passio Sancti Eadmundi*.³¹ Bortset fra nogle hagiografiske motiver – også Eadmund af East Anglia

28 Se også ovenfor s. 2 med fn. 6.

29 Kap. 3, VSD, s. 88f. (Svend og David) samt kap. 28, VSD, s. 120f.

30 De XII abusivis sæculi, ed. Hellmann 1909, s. 51-53; Hinkmar v. Reims: De ordine palatii, ed. Gross/Schieffer 1980, kap. 3, s. 52, l. 188f.; traktaten handler om kongehoffets organisation, men forfølger klare parænetiske mål. Den augustinske baggrund: Augustinus: De civitate Dei, ed. Dombart/Kalb 1955, 19,13, s. 679, l. 10f. (»Pax omnium rerum est tranquillitas ordinis.«)

31 Lukman 1949, s. 494-496; Meulengracht Sørensen 1984, s. 118f.

var en martyrkonge – er de to værker helt forskellige: Mens kong Eadmund bliver beskrevet analogt med ofrene i de senantikke, klassiske martyrlegender, beretter Ælnoth ikke noget som helst om Knuds barndom, men derimod meget om hans retfærdige herredømme. Dermed indskrives Knuds *Gesta et Passio* i den større genreramme krønike, som Ælnoth benyttede sig af. Paralleller til denne form for helgenliv findes ikke hos Abbo, men nok i ældre legender af angelsaksiske helgenkonger fra Bedas tid.³²

Givetvis fandtes kun i England en bred litteratur om hellige konger, men der er hos Ælnoth også påfaldende strukturelle paralleller med tyske vitaer af bekenderbiskopper fra 1000- og 1100-tallene. Ligesom Ælnoth kombinerer disse nemlig krønikelignende, biografiske og hagiografiske elementer.³³ Deres herskerbillede, der bliver udviklet i længere biografiske afsnit, følger ligeledes det pseudo-cyprianske ideal. Alt tjener et konkret politisk hensyn, der kan blive vigtigere end helgenkulten; mirakelsamlinger spiller en underordnet rolle i forhold til *gesta*. Derfor forekommer det sandsynligt, at Ælnoth kendte nogle af disse tyske værker. Antagelsen styrkes af, at han i begyndelsen korrigerer en datering i Adam af Bremens krønike, byggende på enten Thietmar af Merseburg eller Widukind af Corvey.³⁴ *Gesta et Passio* underbygger dermed den antagelse, at man – også i det engelsk prægede Odense – skal regne med en blanding af engelsk og saksisk/frankisk indflydelse. Blandingens egenart skyldes, at de sociopolitiske forudsætninger i Danmark krævede en kreativ tilpasning i struktur og indhold.

Tilpasningsnødvendigheden og den funktionelle kontekst viser sig meget tydeligt i passagerne, der handler om Knuds lovgivning. Han befrier gejstligheden fra verdslig ret og gennemtvinger tienden. Men åbenbart svarer disse handlinger ikke til den historiske virkelighed i Ælnoths tid, især hvad angår fremmede gejstlige uden slægtskabsnetværk i den lokale befolkning. Det forklarer såvel Knuds funktion som forbillede for kong Niels som Ælnoths kulturchauvinisme i forhold til

32 Jf. Nova Legenda Anglie, ed. Horstman 1901 samt Gad 1961, s. 154f. og Hoffmann 1975, s. 118-124. Hans analyse er dog problematisk, da han postulerer en etableret Olavslegende før Odenselitteraturen, som ikke kan bevises og er højst usandsynlig (se nedenfor fn. 38).

33 Jf. i det følgende Coué 1997, især s. 172-176; Berschin 1999, s. 187-192; Gad 1961, s. 153.

34 Det drejer sig om datering af præsten Poppo's mission ved den danske hof. Sml. VSD, s. 83, l. 5-11 med Widukind: Sachsgeschichte, ed. Hirsch 1935, kap. 65, fra s. 140, l. 6 til s. 141, l. 10 samt Thietmar: Chronik, ed. Holtzmann 1935, 2. bog, kap. 14, s. 53-s. 54, l. 12. Alle daterer episoden til 965, mens Adam placerer det hele i Svend Tveskægs tid (990-995; Adam 2,35, s. 95f.).

danskernes barbari – især rettet mod deres gamle, hedenske love.³⁵ Konger, der underkaster sig disse love og dermed *favor vulgi*, danner et negativt – og derved netop forskønnende – modbillede til Knud som den ideale konge og Svend som hans forløber. Det bliver ikke kun tydeligt gennem Harald Hens og Oluf Hungers karakter, men også gennem et suggestivt, sammenhængsskabende naturbillede: Mordet på Knud, dårligt vejr, hungersnød og generelt forfald hænger sammen. Svarende til et af Ps.-Cyprians tolv *abusiva*, nemlig *populus sine lege*, befinder det danske folk sig som folk uden (kristelig) ret på fordærvets vej (*via perditionis*),³⁶ indtil Oluf dør praktisk taget samtidigt med Knuds elevation. Olufs død synes selv at være et under, som Knud udvirkede, lige som naturens forandring. Kongehelgenen, der straffer og belønner hele landet og især sine efterfølgere, findes allerede antydnet i den ældre *Passio* og afviger betydeligt fra de sædvanlige mirakler i andre helgenlegender.³⁷ Det var noget helt specielt i Odenselitteraturen, men skulle senere også sætte præg på Olavslitteraturen i Nidaros.³⁸

Konstitutionsbetingelser og krønikens funktionelle aspekt

Ælnoth formidler altså en klar forestilling om en rigtig verdensorden. Men kan man regne med, at *Gesta et Passio* genspejler en tilsvarende real udvikling i kongemagten? Man måtte i så fald operere med en triangulær konstellation af en fremskridtsvenlig kongemagt og kirke og en traditionelt indstillet adel. Faktisk er Niels den første konge, der kalder sig *rex Dei gratia*,³⁹ men alligevel ligger Ælnoths ideale verdensorden med sit hellige fundament et godt stykke væk fra de historiske begivenheder i hans egen tid. Kongens råderet over lokale nøglepositioner til magtudøvelse var yderst begrænset, som Lars Hermanson eftertrykkeligt har vist det.⁴⁰ Ud fra dette perspektiv får Ælnoths udsagn om, at

35 Breengaard 1982, 122-203 analyserer meget grundigt denne problematiske situation, som gejstligheden på Ælnoths tid befandt sig i.

36 De XII abusivis saeculi, ed. Hellmann 1909, s. 58-60. Jf. Ælnoths trussel af Guds straf i kap. 16 (VSD, s. 103f.) og dens opfyldelse i kap. 28 (VSD, s. 125f.).

37 *Passio Kanuti* nævner tre mirakler (vejrets bedring, Olufs død og afværgelsen af en ildebrand: kap. 9, VSD, s. 70f.). Jf. Gad 1961, s. 155f.

38 At Olavslegenden i en vedvarende form etableredes senere end Knudslegenden og faktisk overtager diskursen hos Ælnoth, beviser reaktionen på Ælnoths negativbillede af nordmændene i »*Passio et miracula beati Olavi*« (sml. VSD, s. 83, l. 24-s. 84, l. 6 med *Passio et Miracula*, ed. Metcalfé 1881, s. 82). Theodoricus Monachus anvender Ælnoths barbarikritik på islændingene (sml. VSD, s. 82, l. 21f. med *Monumenta Historica Norvegiæ*, ed. Storm 1880, s. 20, l. 2f. samt s. 21, l. 7).

39 *Diplomatarium Danicum*, 1. række, 2. bind [i det følgende DD 1,2], ed. Weibull/Skyum-Nielsen 1963, nr. 32, s. 76, l. 3 (1104/17) og nr. 36, s. 80, l. 11 (1104/34).

40 Hermanson 2000, især s. 51-79 og Hermanson 2004, s. 79-90.

Knuds *exactores* pådrog sig folkets og stormændenes vrede, en anden mening: Knud havde åbenbart ødelagt den hidtidige konsensus med en større gruppe af magtfulde folk, og hans kreds var blevet isoleret, da han prøvede på at gennemtvinge en mere intensiv herskabspraksis. Det er betegnende, at Knuds bror satte sig i spidsen for oppositionen.

For Ælnoth betyder Olufs gerning ganske klart noget andet. Idet han åbner kausalkæden mellem ledingens utilfredshed og mordet på Knud, gør han ikke kun forbrydelsen større; samtidig kan Knud den Hellige fremtræde som en hård, men retfærdig, vis og uplettet hersker. Der findes slet ingen verdslig grund til at slå ham ihjel. Kongens død får en frelseshistorisk betydning. Selvfølgelig er denne forklaring ikke tilfredsstillende for en moderne historiekonstruktion – og heller ikke for andre historiografer i 1100-tallet – men i Ælnoths tydningskema er Knuds herredømme *per se* idealet, fordi Knuds hellighed beviser, at han samtidig er en *rex iustus*. Herskerbilledet er vundet fra abstrakte kategorier, størknet til en idealtipe, og det kan derfor også tjene som baggrund for panegyrisk »kritik« af den alt for milde kong Niels i prologen.⁴¹

Dette tolkningsaspekt rammer dog ikke sagens kerne. Ælnoth følger et mere konkret formål. På den ene side er det klart, at Knuds politiske handlinger, understreget af Ælnoths utilfredshed med de barbariske danskere, ikke åbner for at tale om et »fremskridtsparti« omkring kongemagt og kirke eller at definere »kongedømme« og »kirke« som abstrakte, institutionelt organiserede enheder.⁴² Hvad *Gesta et Passio* derimod genspejler, er det konkrete lokalperspektiv hos en engelsk præst fra Odense, hvor Knuds relikvier befandt sig. Ælnoth nævner ikke oprettelsen af ærkesædet i Lund i 1103/04 med ét eneste ord, men han fordrer med ordets magt Knuds dyrkelse, mens Erik Ejegod kun er af interesse som kongen, der fremmer kulten. Knud og hans far spiller en heterogen rolle, for så vidt som de tjener til at konstruere et gensidigt virkningsforhold mellem de gejstlige i Odense og kongen: Knud giver sine efterfølgere en ny legitimitet og potentiel magtfylde, hvad der også ytrer sig i Niels' titel *rex Dei gratia*. På den anden side forpligtes den nuværende konge på at samarbejde med katedralen i Odense og sørge for dens beskyttelse.⁴³ Ælnoth formulerer eksplicit i

41 Ep. ad regem, VSD, s. 78, l. 3-12. Niels bliver tilskrevet *clementia*, *patientia*, *longanimitas* og *misericordia* – hvilket implicerer en mangel på de to kardinaldyder *iustitia* og *fortitudo*, som kendetegner Knud den Hellige. Dialektikken udvikles fra salmerne 7,12 samt 103,6-8.

42 Se nedenfor fodnote 61.

43 Dette reciprokke forhold mellem kongemagten og kirken, der retter sig mod gam-

brevet til Niels – og han eksemplificerer det med Olufs onde skæbne – at de danske konger er henvist til deres hellige forgængers gunst, fordi det egentlig er hans trone, de sidder på.⁴⁴ Samtidig virker Knuds forbi- lede parænetisk: Det er Ælnoths mål at belære kongen og at forpligte ham på bestemte idealer.

Hele denne funktionsrettede fortættelse, der fletter dokumentation af egne krav, parænese og prestige sammen, viser en meget interessant parallellitet til bispevitaer fra det Det Romersk-tyske Rige.⁴⁵ Det under- streger igen, at Ælnoths helgenkrønike rækker ud over simpelt epigo- neri, der følger »klassiske« legender i et standardmønster. Forfatteren forener tvangfrit og sikkert kongekrøniken – i form af gesta, biografi og helgenlegende – med fyrstespejlsagtige passager, teologisk historie- eksegese og dokumentation af egne krav, men giver samtidig afkald på hagiografisk barndomsbeskrivelse og mirakelkataloger. Mange forskel- lige fremstillingstraditioner og indholdselementer bliver forenet i en ny form og grundlægger en brisant, »ophidset« historiebevidsthed,⁴⁶ der efter Ælnoth spredt sig fra det hellige centrum – Knuds liv – over større og større områder og dermed åbner en bred historisk tænkeho- risont.

Ved at fastslå det hellige som krystallisationspunkt for den nye dan- ske historiografi indfanger man desuden en mere almen dimension i Ælnoths værk. Det er et typisk mønster i Europas geografiske periferi, at historiografien udvikler sig fra en lokal helgenkult og -liturgi; på denne måde kan der slås bro mellem på den ene side frelseshistoriens, liturgi- ens og skriftens universalitet og på den anden side den lokale, mundtli- ge tradition.⁴⁷ Med *Gesta et Passio* får den danske historie for første gang en egen værdi og et eget, helligt centrum inden for det kristne uni- vers. Ælnoths mål var altså ikke at skabe polemik, men konsensus om en historieinterpretation efter eksegetisk, frelseshistorisk logik, som i hans perspektiv var tvingende. Denne logik indebærer også en kongelig rolle hvilende på Guds nåde. Herrens plan med danskerne ytrer sig dermed gennem Knuds liv. Den store retoriske udtrykskraft i *Gesta*

le retsvaner, analyseres grundlæggende i Breengaard 1982, især s. 321-323.

44 »Exulta confidens apud deum aduocatum habere, in cuius hic regni solio eo con- cedente meruisti residere.« (Ep. ad regem, VSD, s. 81, l. 5f.).

45 Se ovenfor fodnote 33.

46 Assmann 2005, s. 67-83 adskiller en »hed« erindringsform i højkulturer, som leder til deficiensoplevelse i nutiden, fra den funderende »kolde« form. Begge optioner kan afløse hinanden og på denne måde udfolde kulturel dynamik (smst., s. 78-83).

47 Jf. – også i det følgende – Boje Mortensen 2006, s. 255-260, 265-269. En model til overgangen fra rituel, mundtlig kohærens til tekstuel ditto i den kollektive hukommelses form, det punkt hvor Ælnoth netop befinder sig, udvikles hos Assmann 2005, s. 87-103.

et Passio svarer til en vis grad til den funktion, der i den frankiske tradition tilkom salvingen: at oprette en dyb forbindelse mellem kongens og Guds herredømme.⁴⁸ Man skal forsøge at forestille sig, hvordan de patetiske appeller, fortællingens dramatik og sprogrytmen virkede, når *Gesta et Passio* blev læst til dannede personer ved kongehoffet.

Ælnoth nåede sit mål: Kongerne skulle herefter kalde sig *rex Dei gratia*. Knud den Helliges og hans brøders betydning blev dybt forankret i den derved åbnede historiske horisont – tænk blot på kongernes senere tilnavne, Hen, Hunger og Ejegod – selvom en diskurs om også de enkelte konger siden skulle udvikle sig.

Kulturelle transferprocesser fra det normanniske England og fra Romerriget var den ufravigelige forudsætning for, at Ælnoth kunne forfatte *Gesta et Passio*. Men det var kombinationen af denne kulturelle baggrund og en specifik historisk konstellation, mordet på en konge og dette mords omstændigheder, der gav startskuddet til en vigtig akkulturationsproces, ikke blot forstået som import af den latinske dannelse og litteratur, men som en specifik reception, tilegnelse og selvstændig udvikling i løbet af 1100-tallet.

II. *Chronicon Roskildense: Et stridsskrift i kampen om ærkesædet*

Ælnoth åbnede den danske historiehorisont med Knud den Hellige i zenit. Men selvom han var tæt forbundet med Odense, skrev han med en fremmeds baggrund. Han blev efterfulgt af en anonym dansk historiker, om hvem vi næsten intet ved. Det er imidlertid sikkert, at Roskildekrøniken blev affattet i Roskilde-bispen Eskils kreds lige omkring den tid, da han blev ærkebiskop i Lund (1137/38). Der ligger altså 25 år mellem Ælnoth og *Chronicon Roskildense*, to årtier der bevidnede en dybtgående forandring i magtkonstellationen efter endnu et mordoffer ved navn Knud: Erik Ejegods søn Knud Lavard blev d. 7. januar 1131 dræbt af sin fætter, kong Niels' søn Magnus. Nu fulgte kongefejderne i årene 1131-34/35 og 1146-57 og de urolige år under Erik Emune og Erik Lam. Perioden minder – *mutatis mutandis* – fjernt om den senere karolingertid, da Karl den Stores børnebørn kæmpede om herredømmet, og vidner om den faktiske (af)magtsituation hos kongerne i den første del af 1100-tallet. Hverken kongedømmet *Dei gratia* eller andre institutioner kunne sikre deres magt. Vurderingen harmonerer med Ælnoths barbari-kritik og drager indtrykket fra de kongelige diplomer

48 Geary 2006, s. 327f.

i tvivl, der indikerer et virksomt lensvæsen.⁴⁹ Mordet på hertug Knud er et særlig tydeligt tegn på tab af kontrol på Niels' og Magnus' side, begyndende med dronning Margarete Fredkullas død omkring 1130.⁵⁰ Hun var et vigtigt bindeled mellem Niels' og Erik Ejegods sønner, både i kraft af sine store svenske ressourcer og gennem sine niecer, der var gift med Erik Emune og Knud Lavard. Hendes død betød destabilisering i de vigtige personlige forhold mellem Niels' og Erik Ejegods linje i kongehuset. Ligevægten gik tabt: Knud Lavard havde på sin side gode forbindelser til den romerske konge Lothar af Supplinburg – hos hvem han var blevet opfostret – og til svigerfaderen Mstislaw af Novgorod. Han havde erobret abodritternes region syd for sit eget magtområde, Slesvig, og var blevet forlenet af Lothar som abodritternes *knés* i 1129. Kong Niels havde derimod etableret gode forbindelser med Norge og med Polen, sidstnævnte gennem svigerdatteren Rikissa, en alliance, der eventuelt kunne rettes mod en tysk ekspansion i Østersøområdet. Niels havde opnået kontrol over bispedømmerne fra ca. 1120, men mødte hurtigt opposition igen og kom under pres efter Worms-konkordatet og Lateransynoden i henholdsvis 1122 og 1123.⁵¹ Knud stod i 1131 i spidsen for den mest magtfulde gren af kongefamilien – i hvert fald potentielt – og mordet på ham skabte ikke *tabula rasa*, men en øjeblikkelig alliance mod kongen og hans søn, anført af Knuds halvbrødre Erik Emune og Harald Kesje. Horisontale alliancer mellem stormænd, beroende på børneopfostring, fadderskab, fælles erindring og almindelig sammensværgelse blev udslagsgivende på begge sider. Konflikten banede desuden på langt sigt vejen for en problematisk tysk indflydelse, der affødte virkninger, ikke kun begivenhedshistorisk, men også på historiebevidstheden. Knuds og hans partis tyske forbindelser viste sig mere tungtvejende end Niels' norsk-polske netværk.

Roskildekrøniken befinder sig i kraft af Eskil i disse konflikt- og magtstrukturers umiddelbare kontekst. Den afdækker indholdsmæssigt tiden fra de første kristne konger til Eskils flytning til Lund.⁵² Sammenlignet med Ælnoth udmærker den sig ved en nøgtern stil og simpel historiografisk form, der ligner Adam af Bremens bispekrønike. Adam danner også baggrund for indholdet; op til den senere tid lader det

49 Jf. Gelting 1988, s. 3-17; Hermanson 2004, s. 81-91.

50 Jf. Hermanson 2000, s. 92-119.

51 Om Niels, hans politik og hans netværk se Nyberg 2007, især s. 364-367, 370-377, 385-387.

52 Editionen findes i *Scriptores minores historiae Danicae*, ed. Gertz 1917-1922, s. 14-33 [i det følgende SM]. I håndskrifterne er i krøniken følget af en *continuatio*, der rækker til Valdemar II. Sejr (kap. [20], SM, s. 32f.).

imidlertid til, at krønikeskriveren hovedsagelig benytter lokale mundtlige traditioner, hvad mange kronologiske unøjagtigheder vidner om. Krøniken beskæftiger sig først med de delvis kristne konger i det hedenske Danmark. Det er påfaldende, at der to gange dukker en Gorm og en Harald op; Harald Blåtand bliver dermed ikke missionskongen, men dennes tipoldefar. I missionstiden findes der allerede en klar koncentration om Roskilde som Svend Estridsens far Ulvs begravelsesplads, der nyder en speciel kongelig gunst. Krøniken veksler fra nu af mellem korte beskrivelser af biskoppernes og kongernes karakterer og gerninger: Svend Nordmand (1074-1088) og kong Harald Hen, som Ælnoth foragter, er de store helte. Knud den Hellige er uden central betydning for narrationen, og de uhørte afgifter, han forlangte, står i modsætning til hans martyrdød. Overhovedet relativiserer krøniken i væsentlig grad Ælnoths vurderinger: Hungersnøden i Olufs tid var straffen for mordet på Knud, men det hang ikke sammen med Olufs kvaliteter som hersker, og den angiveligt så gode Erik gav mange uretfærdige love. Det ser ikke bedre ud med kong Niels, en enfoldig mand og svag hersker (*vir simplex* og *minimus rector*),⁵³ da Roskilde med tyskeren Arnold samtidig havde en svag og skrøbelig biskop: Krønikeskriveren beklager i deres tid en stor præsteforfølgelse. Den havde rettet sig mod nikolaitisme, præsternes ægteskaber, og blev anført af stormanden Peder Bodilsen og hans kapellan, altså delvis af lægmænd og uden kongens samtykke. Tiderne blev først bedre under den magtfulde og udadvendte og selvbevidste biskop Peder, prins Magnus' kapellan, der befriede præsterne fra verdslig ret. Dette handler om Ælnoths samtid!

Det er påfaldende og interessant, at den nøgterne krønikeskriver motiverer mordet på Knud Lavard på samme måde, som Ælnoth motiverer mordet på Knud den Hellige. Satan optræder som Magnus' forfører, men det betyder blot, at Knuds død fremstår som en »ulykke« uden større betydning og meddeles i lakoniske vendinger. Erik Emunes og Harald Kesjes oprør er i hvert fald illegitimt fra begyndelsen; de samler forbrydere og opportuniste, som skåningerne, omkring sig. Samme skåninger hjælper Erik Emune med at etablere sig igen efter alvorlige nederlag i en tid med *perturbacio regni*;⁵⁴ denne tilstand af forvirring (*perturbacio*) er den eksakte augustinske og pseudo-cyprianske modsætning til *pacis tranquillitas* hos Ælnoth. Ærkebiskop Asser er til sidst med til at understøtte Erik, hvilket indbringer ham skarp kritik i krøniken.

53 Kap. 11, SM, s. 25, l. 23f.

54 Se nedenfor fodnote 60.

Efter Assers frafald følger uheldet nemlig sin bane: På vej til et stort møde i Skåne, hvor kong Niels vil forsøge at knuse modstanden, bliver han selv, hans søn og hele hirden overfaldet og besejret ved Fodevig. Nu begynder krønikeskriveren en formelig klagesang over biskoppernes og Magnus' død i slaget, en passage, der adskiller sig markant fra de øvrige i den ellers så lakoniske krønike. Pludselig optræder rytmisk prosa, og Magnus bliver betegnet som Danmarks blomst (*flos Daniæ*).⁵⁵ Dette er ikke mindst bemærkelsesværdigt, fordi den senere kanoniserede Knud Lavard ikke får en sådan dyrkelse som sin morder. Forfatterens stilling er altså klar, og Erik Emune danner den mørke modsætning til den »knækkede blomst«: Had, raseri, grusomhed, havesyge og desuden nepotisme er hans egenskaber; han bliver i sin adfærd sammenlignet med en kejser. Eriks død i Ribe, dræbt af en lille mand med navnet Plog, bliver fejret, men efterfølgeren Erik Lam er ikke bedre. Tværtimod bliver han kaldt en »tilintetgørelse af riget og gejstligheden« (*adnihilatio regni et sacerdotii*)⁵⁶ – et apokalyptisk billede. Krøniken slutter med en hæftig strid om ærkesædet i Lund mellem biskopperne Rike af Slesvig og Eskil af Roskilde. Den bliver bilagt af den nævnte Peder Bodilsen med det resultat, at Eskil fik Lund, og at Rike usurperede [sic!] Roskilde mod domkapitlets og folkets vilje. Med disse uforsonlige ord slutter krøniken.

Så meget om indholdet. Forskningen har været mindre kritisk over for Roskilde-krøniken med dens klart dominerende historiografiske diskurs og knappe stil end over for Ælnoth. Der findes heller ikke særlig mange tegn i tekstoverfladen på, at krønikeskriveren var meget optaget af eksegetisk historietolkning. Krøniken blev fortolket som et udsagn fra den underlegne part i kongefejden 1131-35 og som »traditionalistisk« plaidoyer over for et stærkt kongedømme, i modsætning til, hvordan Ælnoth lige som senere fx også Saxo bar sig ad med at argumentere.⁵⁷ Dermed syntes Roskildekrøniken at være en værdifuld »mod-erindring« uden forstyrrende hagiografiske træk, selvom pålideligheden set fra et kildekritisk perspektiv er ret lav; krønikeskriveren havde åbenbart problemer med kongelinjen hos Gorm den Gamle og Harald Blåtand.

⁵⁵ Kap. 15, SM, s. 29, l. 8-11. Krønikeskriveren giver sproget rytme gennem brug af *cursus velox* og *cursus planus*. Jf. derimod den simple vurdering af Knud i kap. 14, SM s. 27, l. 1-4.

⁵⁶ Kap. 19, SM, s. 32, l. 4f.

⁵⁷ Gertz i SM, s. 5-8; Weibull 1928, s. 95-112; Skyum-Nielsen 1971, s. 37; Meulengracht Sørensen 2006, s. 138. Se også nedenfor fodnote 61.

Roskildekrønikens hermeneutik

Men præcis denne sammenhæng forekommer mærkelig: Hvorfor skulle krønikeskriveren i Roskilde konstruere en kongerække, der afviger fra alle andre kilder, vi kender? Hvis vi går ud fra, at det ikke er en tilfældig lapsus, men en rationel konstruktion, er vi nødt til at spørge, om kongerækken i den foreliggende form havde en funktion i krøniken, hvilket er meget sandsynligt. Det var almindeligt i middelalderen at bruge genealogien som strukturerende element og til at orientere sig i historien med,⁵⁸ og til disse midler svarede en skarp bevidsthed om genealogiske forhold også hos modtagerne. I samtidige norrøne tekster udgør genealogisk viden – *mannfræði* – og genealogisk konstruktion således et centralt element.

Roskildekrøniken orienterer netop narrationen efter den danske kongerække. Ser man nærmere på dens 27 konger og ordner dem efter generationer, idet man grupperer brødre og fætre sammen – en nem operation, hvis man er vant til at tænke i genealogiske strukturer – ender man med 14 kongegenerationer. Disse 14 generationer omfatter hele den kristne tidsalder i Danmark. Det er påfaldende, at denne tidsalder er symmetrisk inddelt i syv generationer med døbte konger, apostater og hedninger, og syv kongegenerationer i det kristne Danmark.⁵⁹ Symmetrien er et resultat af krønikens mærkelige fordobling af Gorm og Harald Blåtand, der næppe kan være et tilfælde. Antallet af 14 generationer tyder på et hidtil ikke genkendt, frelseshistorisk konstruktionsprincip i krøniken. Tallet svarer til Matthæus-evangeliets udsagn om, at Israels historie fra Abraham til Kristus bestod af tre tidsalder med hver 14 generationer (Matt 1,17). Hermed opnås en indholdsmæssig og typologisk tilkobling til universalhistorien, ligesom hos Ælnoth, men på en helt anden måde. Selvom man her har det klassiske positivistiske problem, at selve krøniken fremstår i nøgtern stil og ikke eksplicit antyder, at man skal forstå kongerækken på denne måde, må man dog altid regne med, at de lærde forfattere ikke nøjedes med at skrive historie for historiens skyld. Krønikeskriveren havde formentlig til hensigt at tyde historien i forhold til den store, frelseshistoriske ramme. Dette kunne bl.a. have politiske implikationer, som hos Ælnoth.

⁵⁸ Jf. også Svend Aggesens og Vilhelm af Æbelholts kongegenealogier (SM 1, s. 142f. og 176-185).

⁵⁹ Generationerne er: 1. Harald (den første døbte konge)/Horek, 2. Horek den Yngre/Ivar Lodbrogsen, 3. Frothi, 4. Gorm, 5. Harald Klak (Blåtand), 6. Haldan, 7. Gorm/Hårdeknud, sønner af Svend af Norge, 8. Harald (der kristnede Danmark), 9. Svend Tveskæg/Óláfr Tryggvason, 10. Knud den Store, 11. Svend/Hårdeknud/Harald / Svend Estridsen, 12. Harald Hen/Knud den Hellige/Oluf Hunger/Erik Ejegod/Niels, 13. Magnus/Erik Emune/Harald Kesje, 14. Erik Lam

Sådanne betydningsnuancer var, hvad de lærde læsere eller tilhørere kunne og ville forvente. Den påfaldende »fejl« i kongerækken, hvorved Roskildekrøniken får 14 kongegenerationer, analogt med bibelsk historie og desuden med perfekt symmetri mellem hedensk og kristen tid, underbygger, at fordoblingen af to aktører langt fra var en tilfældighed, men tjente et bevidst eksegetisk-typologisk, frelseshistorisk konstruktionsprincip.

Denne konstruktion er ydermere af stor betydning for krønikens politiske udsagn. Synet på den yngre historie efter Harald Hen er yderst negativt. Verdensordenen er ved at bryde sammen, og kirkehistorien danner ingen undtagelse. Det bliver understreget gennem et bevidst placeret Ezekiël-citat i ærkebiskop Assers karakteristik: Han var – under *perturbacio regni* – »ikke en mur om Israels hus«. ⁶⁰ Hermed indtager krønikeskriveren ikke kun den store profet Ezekiëls plads, men anklager med Bibelen in mente implicit Erik Emunes tilhængere og især den afdøde Asser for at være falske profeter. Bibelpassagen lader sig tydeligt applicere på den historiske konstellation og giver krønikens historie-vurdering autoritet: Muren skulle beskytte Israels hus, i dette tilfælde *ecclesia*, så den kunne holde stand under apokalypsen ved den sjette og sidste verdensalders snarlige ende. Men den tøjlesløse ærkebisp spillede kirken i Erik Emunes hænder og prisgav den til Antikrist og hans profeter. Blodbadet ved Fodevig, hvor store biskopper som Peder af Roskilde dør, er konsekvensen og samtidig en forsmag på verdens forfald under Antikrists og hans tilhængeres herskab.

Det fremgår, at Roskildekrønikens historiografiske konstruktionsprincip følger samme eksegetiske mønster, som prægede Ælnoths historiehorisont. Refleksionen over historien antager ganske vist en helt anden form og fører generelt til negative domme over de forskellige konger, men den åbner gennem Erik Emunes død, der minder om Davids nedkæmpning af Goliath, og gennem 14-generationer-skemaet alligevel et positivt perspektiv: I den 14. generation af den tredje verdensalder følger nemlig ingen anden end David selv efter Saul. Lige netop den danske konge i generation nr. 14 står imidlertid som en bedrøvelig taber. Her, i krønikens sidste kapitel, er der et påfaldende brud i tekstens logik. Spørgsmålet er, om og hvordan alt det hænger sammen med de historiske konstitutionsbetingelser. Spørgsmålet om en mulig sammenhæng mellem krønikens historieeksegese og faktiske

60 »[Ascerus erat] uir acer et amarus, et sapiens et nullius constancie. Hic in tanta perturbacione regni se murum pro domo Israel non opponebat, sed quocunque aura flabat, ut arundo uento agitata illuc se uertebat.« (kap. 15, SM, s. 28, l. 22-26). Jf. Ez 13,5.

hændelser i krønikeskriverens omverden leder os ind i en dybere analyse af den historiske konstellation, under hvilken Roskildekrøniken blev skrevet.

Roskildekrønikens indre logik og ydre betingelser

Der findes mange forklaringer i forskningshistorien på, hvorfor historiebilledet i Roskildekrøniken afviger så ekstremt fra Ælnoth og delvis også fra de senere historiografer. Lauritz Weibull overførte et mønster fra tysk-romersk kirkehistorie på Danmark gennem analysen af to memorialbøger fra Lund og konstaterer, at der fandtes to grupper, repræsenteret gennem de to forskellige memorialbøger: En reformvenlig gruppe omkring Eskil, som også stod bag Roskildekrøniken, og en konservativ modpart. Det reformvenlige »fremskridtsparti« i kirken, der også ytrede sig i krøniken, foretrak forholdsvis svage konger. Mange forskere accepterede denne struktur, der sætter *regnum* og *sacerdotium* over for hinanden som stridende parter og desuden regner med et tredje »traditionalistisk« parti i konflikten.⁶¹ Også Karsten Breengaards socialhistoriske fortolkningsmodel hviler på en tresidet samfundstypologi. Han antager, at den apokalytiske stemning i Roskildekrøniken spejler et trauma hos gejstligheden i en vanskelig situation og et råb på kongelig hjælp.⁶² Han har ret i at konstatere, at der fandtes modstand mod tiendens indførelse og gejstlighedens eksempion. Men selvom gejstligheden stadig havde det svært på mange områder, kan de hjemlige biskopper, som Eskil, ikke regnes som afmægtige, tværtimod.

På aktørniveau bliver det tydeligt, at et rent institutionelt perspektiv indebærer et for statisk billede af gældende handlingsmotiver, især hvad angår biskop Eskil, den mægtige baggrundsfigur for Roskildekrøniken. Han bliver oftest beskrevet som kirkereformens store forfægter, men faktisk er der ikke noget grundlag for at kalde Eskil reformvenlig i 1130'erne. Han blev uddannet i Hildesheim, som stod den tyske adels- og kongeslægt stauferne nær, og krøniken fra hans bispedømme er ikke spor interesseret i reformen, hverken i investiturforbud for lægmænd eller pavens jurisdiktionsprimat. Ej heller viser den nogen sympati over for Peder Bodilsens gerninger i cølibatstriden, men derimod medlidenhed med de forfulgte gifte præster. Eskil og hans kreds kom

61 Weibull 1928, især s. 84-95. Strukturen bliver brugt og modificeret af bl.a. Arup 1925, s. 208f.; Koch 1963, s. 287; Christensen 1945, s. 22-42; Paludan 1967, især s. 521; Hoffmann 1976, s. 171-178; Ulsig 1999, s. 28 og Fenger 2002, s. 126-159.

62 Breengard 1982, især s. 71.

først senere i kontakt med cistercienserne og reformen.⁶³ og det er da heller ikke Roskildekrønikens mål at skabe vesteuropæiske tilstande i forholdet mellem *regnum* og *sacerdotium*. Analysen af krønikens konstitutionslogik kræver derfor en præcis rekonstruktion af de væsentlige begivenhedshistoriske og sociopolitiske sammenhænge, som Eskil indgik i.

Disse sammenhænge er præget af tætte kontakter med Det Romersk-tyske Rige. Relationerne med Saksen havde allerede fortættet sig i løbet af Knud Lavards levetid, og de vendte sig efter mordet på ham til en boomerang mod kong Niels. Han blev ikke kun konfronteret med stormandskollektivet omkring Knuds fosterfar Skjalm Hvide⁶⁴ og Knuds halvbrødre, men også med Knuds lensherre: Kong Lothar iværksatte med det samme et felttog mod Niels, som måtte underkaste sig tyskeren. I 1132 fik Lothar kejserkronen, og med det samme fik han ærkesædet i Lund formelt ophævet af pave Innocens II,⁶⁵ før han til sidst tvang prins Magnus til at komme til Halberstadt i 1134, at tage Danmark som len, og at lade sig krone til dansk konge i kejserens nærværelse.⁶⁶ Danmark var blevet til et kejserligt len, og man kunne nu næppe værges sig mod ærkesædets ophævelse efter den ældgamle ærkebiskop Assers snart forventede død.⁶⁷ Det var den første katastrofe for Niels og Magnus; kataklysmen kom med slaget ved Fodevig senere i året 1134, hvor Erik Emunes vinderparti fik støtte fra saksiske riddere. Åbenbart havde Lothar spillet dobbeltspil og understøttet Erik; i hvert fald accepterer Lothar ham som konge, uden at Erik er nødt til at komme til Saksen, og Erik Emune daterer fra første færd sine diplomer efter kejser Lothars og sine egne regeringsår. På denne baggrund er det indlysende, at Erik ikke modsatte sig ophævelsen af det nordiske ærkesæde efter Assers død i 1137. Om alle disse meget aktuelle og relevante hændelser siger Roskildekrøniken ikke et eneste ord.

63 McGuire 1982 regner med, at Eskil var i Clairvaux for første gang omkring 1145. Om Eskils ophold uden for Danmark se desuden Waßenhoven 2006, s. 183f.

64 Termen »kollektiv« bliver brugt i overensstemmelse med Hermanson 2000, s. 4-7. Om Skjalmkollektivet/Hviderne se desuden Kræmmer 1999, især s. 17-21.

65 Felttoget: Helmolds Slavenchronik, ed. Schmeidler 1937, kap. 49f, s. 96-100. Jf. også Regesta imperii IV,1,1, ed. Böhmer/Petke 1994, nr. 284-286, s. 181-183. Angående ærkesædets ophævelse se pavebrevet fra 27. maj 1133, der adresserer Asser som *episcopus* (DD 1,2, nr. 59, s. 115, l. 3).

66 Regesta imperii IV,1,1, ed. Böhmer/Petke 1994, nr. 392, s. 247f.

67 Forskningen er generelt gået ud fra, at ophævelsen af ærkesædet (se fn. 64) forblev uden konsekvenser (fx Skyum-Nielsen 1971, s. 74f.). Jeg tilslutter mig dog den velbegrundede kritik hos Gelting 2004, s. 187-190.

Det er ved første øjekast svært at drage nogen forbindelse mellem det skitserede historieforløb og selve krøniken, omend det er givet, at netop de beskrevne hændelser danner kildens konstituerende baggrund. For at komme videre er det nødvendigt med et konkret holdpunkt, der befinder sig inden for krønikens horisont.

Erik Emune og hans omgivelser karakteriseres som nævnt negativt i forhold til Magnus. Det tyder på en konflikt mellem Eskil, krønikens sponsor, og den forhadte konge, en konflikt, som Saxo faktisk beretter om: Det drejer sig om et oprør mod Erik Emune, som Eskil og den mægtige Peder Bodilsen initierede »i frihedens navn« (*sub titulo libertatis*), og som må have fundet sted i 1137.⁶⁸ Saxos brug af ordet *libertas* i forbindelse med ærkesædets oprettelse i Lund 1104 tyder på, at målet var genoprettelsen af en uafhængig dansk kirkeprovins, men faktisk led Eskil et bittert nederlag og måtte betale høj bod. På denne baggrund kan det forklares, at Roskildekrøniken tier om biskoppens svigt i magtkampen, men samtidig fremhæver Eriks havesyge. Også sammenligningen med en kejser, jf. ovenfor, får en ny dimension, fordi der åbenbart var konsensus mellem Erik og Lothar om kirkepolitiske mål, og de omfattede netop ikke den danske kirkes *libertas*.

Det næste led i et grundlag for videre analyse findes i Roskildekrønikens notits om konflikten mellem biskopperne Eskil og Rike, der drejede sig om bispesædet i Lund. Ifølge krøniken havde de begge krav på dette. Asser var død i maj 1137, og Erik Lam blev valgt til konge i efteråret 1137; om netop denne tid hersker der dyb tavshed i Roskildekrøniken. Krøniken giver indtryk af et *interregnum* i Lund. Men Michael Gelting har i en skarpsindig og præcis analyse af de meget komplekse sammenhænge vist, at Rike efter al sandsynlighed allerede var blevet valgt til biskop, ikke ærkebiskop, af Lund i dette tidsrum, altså stadig under Erik Emunes regeringstid.⁶⁹ Hans argumenter, der først og fremmest støtter sig på en nøjagtig undersøgelse af de to forskellige memorialbøger fra Lund domkirke, kan desværre ikke gentages her. Han gør det dog mere end sandsynligt, at det kom til voldsomme sammenstød mellem to partier ved bispevalget, der må have fundet sted pinsen 1137. Eskils parti led nederlag, lige som i det tidligere oprør. Rike var altså blevet biskop af Lund, ikke ærkebiskop, kontinuiteten i den danske kirkes uafhængighed var dermed brudt, og selvfølgelig skjuler krønikeskriveren igen Eskils ansigtstab. Eskil måtte vente på en

68 Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum*, ed. Friis-Jensen/Zeeberg 2005, 14,1,1 [i det følgende GD].

69 Gelting 2004, især s. 198-214; se også Gelting 2011, s. 50f.

ny chance til at genoprette det nordiske ærkesæde. Denne chance kom efter kejser Lothars død i december 1137. Og på denne tid blev *Chronicon Roskildense* skrevet!

Læser man krøniken og dens eksegetisk, frelseshistorisk konnoterede historiekonstruktion med denne viden i baghovedet, lader hele krønikens konstruktion og argumentation sig indpasse i Eskil-partiets argumentation. Roskilde, som ligger i rigets centrum, danner det ideale centrum for den danske kirke: Der findes Svend Estridsens begravelsessted, som er udstyret af kongefamiliens grundlægger, og det er landets ældste domkapitel, repræsenteret af fremragende personer som Svend Nordmand og Peder. At Lund med Asser blev ærkesædet, forklarer krønikens negative dom over alle deltagende aktører i 1103/04: Erik Ejegods uretfærdighed, Assers opportunistiske magtsyge og den fremmede biskop Arnolds udelighed og afmagt er grunde til et galt og forfejlet historieførløb, som udgør en torn i krønikeskriverens øje. Ærkesædet hører til Roskilde. Det er krønikens budskab.

Så bliver der kun et spørgsmål tilbage: Hvorfor bliver Erik Lam, Erik Emunes efterfølger, karakteriseret så negativt som kongedømmets og kirkens ødelægger? Dommen over ham bliver ikke forbundet med nogen *gesta*. Eriks plads i genealogien lod forvente en *alter David*, en ideal kristelig hersker, som kunne fuldende det kristne *regnum* Danmark og kirkens *libertas* – og ikke sådan en enfoldig jammerfigur. Bruddet i krønikens logik lader sig imidlertid forklare gennem Roskildekrønikens konstitutionslogik: Det er et stridsskrift i kampen om ærkebispedømmet,⁷⁰ der dokumenterer Roskildes dignitet som sted, og den udtrykker en klar forventningsholdning over for Erik Lam. Kontrastfiguren til ham er forgængeren Erik Emune, der bliver beskrevet som *rex iniquus* par excellence i fuld overensstemmelse med Ps.-Cyprians traktat.⁷¹ Beretningen om Erik Emunes død gennem Guds værktøj, Plog, understreger dobbelt, hvad den nye konges opgave er. Det er ikke kun baggrundstilen fra første Samuelsbog i dette afsnit, der peger på Davids drab af Goliath, men også lansens der bliver brugt ved drabet: »Herren var i ploven og i lansens, ligesom Herren var i slyngen og i stenen«. ⁷² Sætningen understreger, hvor signifikant genealogien er for tekstens ud-sagn og forklarer også, hvorfor krønikeskriveren »kommer i uorden«

70 Konklusionen stemmer overens med Gelting 2004, s. 223f.

71 De XII abusivis saeculi, ed. Hellmann 1909, s. 51-53 handler om *rex iniquus* som et af de tolv store *abusiva*.

72 »[...] dominus in aratro [<Plog], dominus in lancea, ut dominus in funda, dominus in lapide« (Kap. 18, SM, s. 31, l. 22f.). Jf. 1 Sam 17, 49f.

med de hedenske konger. Hele genealogien er en fuldt bevidst, subtil, men dog entydig konstruktion, der korresponderer på bedste vis med kildens baggrund og bekræfter Geltings argumentation: Eskil og hans omgivelser håbede på en løsning på ærkesæde-problemet ved hjælp af Erik Lam til Roskildes fordel. De var henvist til den nye konges hjælp, og Roskildekrøniken samler alle argumenter for ham, som biskop Eskil kunne støtte sig på, og presenterer dem som et memorandum i en objektiv stil og form.

Alligevel slog planen om at flytte ærkesædet fejl, selvom Eskil efter Erik Emunes død faktisk var den eneste mulige kandidat til embedet. Resultatet af pat-situationen mellem Eskils og det lundensiske kapitels mål var en meget usædvanlig og ukanonisk løsning, og rosen af Peder Bodilsens snilde kløgt kan i denne sammenhæng læses som bitter sarkasme med Rikes usurpation af Roskilde for øje. Man må få det indtryk, at den sidste del af *Chronicon Roskildense* er et bittert efterord, der afslutter stridsskriftet, efter at dets forehavende har lidt skibbrud. Det er dermed et imponerende eksempel på, hvor dynamisk historiehorisonten blev på grund af forandringer i konstitutionsbetingelserne.

Konklusion: Roskildekrønikens konstitutionslogik

Vort mål var at rekonstruere krønikens historiske konstitutionsbetingelser og at lede efter reflekser heraf i tekstens historiekonstruktion og -interpretation. Det har ført os dybt ind i en detailanalyse af hændelserne i årene 1137/38. De påpegede sammenhænge beror unægtelig på en rekonstruktion af historieforløbet, som efter kildesituationen ikke kan betragtes som absolut tvingende, lige så lidt som analysen af krønikens eksegetiske hermeneutik er det. Denne rekonstruktion beror på den præmis, at eksegetiske, typologiske betydningslag som fx 14-generationer-skemaet eller brugen af Ezekiel-citater, kan indebære subtile men relevante politiske udsagn, og at de samtidige modtagere evnede at afkode disse. Præmissen bliver plausibel, når man gør sig klart, at modtagerne givetvis rådede over masser af informationer om deres samtid og om nylige hændelser, således at de nemmere kunne forstå hentydninger til specifikke sammenhænge, som vi aldrig helt vil kunne rekonstruere. Endvidere var de vant til at tænke i andre baner, end vi er i dag. Eksegetisk-typologiske tankemønstre prægede selv lægmændenes historiebevidsthed; de var fortrolige med det gennem prædikenerne om bibelsk historie, gennem helgenlegender, som blev læst op, og gennem europæisk historiografi. På dette grundlag beror

nærværende tolkning af Roskildekrøniken – der nok kan synes temmelig dristig og langt fra endegyldig. Den kræver jo ikke så lidt rekonstruktion og nærmer sig dermed grænseområdet mellem videnskab og fantasi, hvor især middelalderhistorien med sine få kilder ofte befinder sig.⁷³ Men den påfaldende og modsætningsfrie korrespondance mellem det historiske makrokosmos og tekstens mikrokosmos understreger, at denne fremgangsmåde alligevel med god ret kan anses for legitim og dens resultater plausible.

Historiebevidsthedens dynamik lader sig altså i Roskildekrønikens tilfælde forfølge helt tilbage til tekstgenesen, der fandt sted under helt andre omstændigheder end *Gesta et Passio* 25 år før. De mellemliggende katastrofale begivenheder havde ført Ælnoths idealbillede *ad absurdum* og bragt kongerne såvel som kirken i kejserlig afhængighed – undergangsstemningen er mærkbar. Det må være den væsentlige grund til, at den historiografiske diskurs i krøniken er så højt profileret: Det drejer sig ikke længere om at udvikle et hagiografisk-parænetisk forbillede til en kirkes fordel, men om at overbevise kongen om, at han bør tilslutte sig biskoppen i en muligvis væbnet konflikt om et bispedømme. Knud den Hellige som arketyper på en uafhængig og helt selvstændig hersker passer ikke længere i den nye kontekst. Forfatteren i Roskilde kan heller ikke bruge manifestationer af kongens helgenstatus gennem mirakler som argument. Knud Lavard kan som helgen overhovedet ikke spille denne rolle for Eskils parti og dermed Roskildekrøniken, idet han var ærkefejden Erik Emunes halvbror, ideologisk set på hans linje og oven i købet offer for drab begået af Roskildekrønikens favorit Magnus. Tilsammen udgør det grunden til, at krøniken i modsætning til Ælnoth favoriserer konger, der herskede gennem konsensus.

Krønikeskriverens projekt er ikke at agitere for et »traditionsparti«, men at bringe andres holdninger i overensstemmelse med hans egen position, ikke gennem en hellig konges ideale gerninger, men gennem historieførløbets spirituelle eksegese: Erik Lam, den 14. kongegenerations afsluttende figur, bliver konfronteret med eksempler på gode og onde konger, med ideen om, at man står ved en historisk skillevej, og med argumenter for Roskildes værdighed som ærkesæde. Udviklingen i den historiografiske argumentation fra *Gesta et Passio* til *Chronicon Roskildense* indikerer en høj akkulturations hastighed: Historiografien bliver draget dybere og dybere ind i den danske politik og tilpasset nye diskurssituationer. Den udfolder sin nye betydning i magtens centrum,

73 Se Fried 2007, s. 252-259, især s. 256.

hvor den bliver en del af magtspillet. Åbenbart blev denne akkulturationsdynamik ansporet af krisen i 1130'erne, hvor hverken udviklingen hen mod feudalstaten eller indhentningen af en næppe eksisterende »forsinkelse« i forhold til Vesteuropa spillede den afgørende rolle og leverede incitamenter og motiver til aktørernes handlinger.⁷⁴ På linje med anden nyere forskning tyder nærværende tolkning af Roskildekrøniken på, at magnater i spidsen for stormandskollektiver – som Eskil – og deres stræben efter forskellige mål, spillede den afgørende rolle, også som årsag til overførelse af kulturelle goder, i dette tilfælde historiografien.

Krønikens argumentation tjener ikke kun overordnede kirkelige interesser, men udgør samtidig en anklage mod den gamle ærkebiskop Asser. Han stod i spidsen for den gruppe i Eskils stormandskollektiv – Trundkollektivet – der havde understøttet Erik Emune og dermed betydeligt svækket dette kollektivs position til Skjalm Hvide-kollektivets fordel. Det står klart, at Eskil efter Assers og Erik Emunes død stræbte efter at genopbygge magtpositionen: Hans datter blev gift med Karl af Halland, en direkte efterkommer af Knud den Hellige, og man kan endog forestille sig, at Eskil prøvede på at forene sit kollektivs eneste og afgørende magtbasis på Sjælland som nyt ærkesæde med bispedømmet i Lund. Det var jo præcist denne kombination, som senere lykkedes for Absalon og blev beundret af Saxo.⁷⁵ Magtpotentialet, der i 1137 lå inden for rækkevide, må også have været Eskil bevidst. Desto bedre kan man forstå frustrationen over tabet af Roskilde: Den magtbevidste, ærgerrige biskop havde overvurderet såvel sin indflydelse på Sjællands mægtigste stormand⁷⁶ som sin indflydelse på kongen. Det fører til deres negative karakteristikker i krøniken som henholdsvis kongedømmets ødelægger og en snedig, lumsk rænkesmed uden respekt for kirkens tjenere. Eskil havde spillet for højt spil. Hans sejr i 1138 i kampen om ærkesædet var faktisk en pyrrhusejr, fordi den på langt sigt banede vejen for Skjalmkollektivet i Roskilde. Selvom Eskil senere skulle fremme kirkereformen og etablere nye, meget vigtige kontakter med franske dannelsescentre,⁷⁷ opstod der dog flere gange skarpe konflikter med

74 Jf. Hermanson 2000, s. 35-44; Andersen 2005, s. 22-32.

75 GD 14,55,10-14,55,17 og 14,58,1. Se også Kræmmer 1999, s. 126-128.

76 En god indikator for Peder Bodilsens magt er de store landområder og byer, han giver til St. Pederskloster i Næstved, som han selv grundlægger; han overtræffer Hvidernes udstyrelse af Sorø kloster betydeligt (Ulsig 1968, s. 22f.).

77 McGuire 1982. Eskils *memoria* blev plejet i Anchin, St. Viktor, St. Geneviève og St. Remi, hvad der understreger hans betydning for den transkulturelle kommunikation (Boje Mortensen 2000, s. 173).

kongerne, som hænger sammen med, at han forenede det højeste kirkelige embede i Danmark med en ledende magtposition i et af de vigtigste stormandskollektiver. Magtens prestige, i form af aristokratisk optræden og store byggeprojekter, præger også Eskils forgængeres karakterisering i Roskildekrøniken, på samme måde som i bispevitaerne fra den ottonske og saliske tid i Det Romersk-tyske Rige.⁷⁸ Denne type af biskopper, som er potentielt farlig for kongerne, fordi den nyder den specielle gejstlige retsstilling, men på samme tid er flettet sammen med verdslige magtstrukturer, findes, med ærkebiskopperne Eysteinn Erlendsson og Eiríkr Ívarsson af Nidaros, også i 1100-tallets Norge. Man kunne spørge, om disse personkonstellationer ikke er et typisk kendetegn ved den kulturelle relation mellem Norden og Vesteuropa i løbet af 1100-tallet. Eskil havde i hvert fald gennem Roskildekrøniken allerede i 1138 efterladt tydelige spor i den danske historiebevidsthed, både som aktør og som eksponent for en politisk-historiografisk diskurs. På samme tid genspejler krøniken det historiografiske traume, som sammenbruddet af Svend Estridsens og hans sønners herskab forvoldte. Krønikeskriveren fortier lige som alle senere historiografer i 1100-tallet kejserens og hans ærkebiskops overherredømme over Danmark. Men faktisk bidrog netop den tætte forbindelse med Det Romersk-tyske Rige – og i særdeleshed de heri indlejrede problemer og kriser – yderst aktivt til udviklingen af historiehorisonten i Danmark i løbet af 1100-tallet. Kulturkontakter påvirkede endda historiebevidstheden på to måder: De muliggjorde overførsel af tankemønstre og kulturelle teknikker og var samtidig med til at skabe politiske situationer, der virkede tilbage på de former, transferprodukterne antog.

III. Forhistoriens konstruktion: Chronicon Lethrense

Erik Lam bragte heller ikke varig politisk stabilitet, og så meget desto mindre fordi han ingen børn havde med sin tyske kone. Han evnede dog at opretholde våbenstilstand mellem de konkurrerende kræfter blandt Magnus' og Erik Emunes tilhængere og også at forlige sig med Eskil. Men ikke så snart havde Erik trukket sig tilbage til Knudsklostret i Odense i 1146, før konflikten mellem de to gamle partier brød løs igen. Godt ti år senere havde Valdemar den Store efter Blodgildet i Roskilde og slaget på Grathe Hede etableret sig som enekonge, endda med Absalon, biskop af Roskilde siden 1158, som en mægtig alliancepartner.

⁷⁸ Berschin 1999, s. 214f. Se også ovenfor s. 12.

I løbet af Absalons embedstid blev *continuatio* af *Chronicon Roskildense* skrevet, med sin positive omvurdering af Erik Lams tid. På den tid opstod også *Chronicon Lethrense*, en fiktiv historie om fortidens hedenske konger i og omkring magtens centrum Lejre på Sjælland. I alle overleverede håndskrifter står den bibelske historie foran krøniken, og efter denne følger *Annales Lundenses*, med en notits om *translatio imperii* fra grækerne til frankerne. Krøniken er altså, i sin overlevering, placeret i en universalhistorisk ramme.⁷⁹ Betragtet sig selv er Lejrekrøniken kort, den omfatter ni kapitler og er skrevet i et klart, jævnt latin med nogle bibelcitater.

Indholdsmæssigt har den et specielt forhold til Roskildekrøniken, selvom Lejrekrøniken bygger på mytologiske historier fra mundtlig overlevering, som her antager en helt anden form end hos fx Saxo og i den norrøne overlevering.

Hovedemnet – som gør krøniken så spændende i denne sammenhæng – er Danmarks uafhængighed og uovervindelighed fra Davids tid af, da forskellige småkonger beherskede landet, indtil Dan som *heros eponymos* samler riget. Det gør han i overensstemmelse med Roskildekrønikens forestillinger om konsensusherredømme. *Exactores vel principes* giver kongen landet som hans *regio* under navnet *Dania vel Dacia*. Krøniken bruger her meget klogt biblen som baggrund, idet den alluderer til danitternes historie i Bibelen.⁸⁰ Lejrekrøniken omhandler, når det kommer til stykket, *origo regni*, ikke *origo gentis*. Der er ikke tale om en dansk *gens*, og kongerne er ikke danernes konger, men konger af Danmark som abstrakt opfattet rige.⁸¹ Det interessante er, at kongedømmets oprettelse følger oven på en fælles afvisning af kejser Augustus, og at den danske identitet bygges på uafhængigheden af alle kejsere; eneste undtagelse er karolingerkejseren Ludvig den Frommes mission. Efter Dan følger en kongerække med mere eller mindre udførlige, ofte heroiske episoder fra kongernes liv, skrevet i en effektiv og lakonisk stil. Kongerækken bliver delvis holdt sammen af genealogien. Arveprincippet er formuleret, selvom den hundeagtige kong Rake og den onde Snjo afbryder slægtskabsprincippet. Både Snjos karakter, som

79 Jf. *Annales Danici medii ævi*, ed. Jørgensen 1920, s. 51 (Notits til året 768: »Hic transit imperium Romanorum ad reges Francie.«). Om *Chronicon Lethrense* (CL) overlevering se SM, s. 37-41; editionen findes smst., s. 43-53.

80 CL, kap. 2, SM, s. 45, l. 17-19: »Rex, in eternum uiue! Tu es rex Danus: regio tua Dania uel Dacia uocabitur; quod nomen in eternum non delebitur.« Sml. med Jos 19,40-48; Neh 2,3; Dan 3,9; Sl 9,6.

81 Kap. 5, SM, s. 48, l. 13. Om betydningen af disse transpersonale forestillinger: Kantorowicz 1990, s. 108-115, 317-319. Se også nedenfor, s. 45f.

bliver skildret præcis med Roskildekrønikens ord om Erik Emune,⁸² og et kongemord udviser parallelitet med Roskildekrøniken og henviser til hændelser på den tid, Lejrekrønikens opstod,⁸³ før kongerækken ender med et dansk *dominium maximum* under Harald Hildetand, der senere falder i Bråvallaslaget, og med dronning Hede (Hethæ), der grundlægger Hedeby.

Forhistoriens opdagelse og den danske historiehorisont

Dermed afdækker Lejrekrøniken næsten hele den hedenske tid fra Augustus til Karl den Store, følgende de middelalderlige historiografer opfattelse. Krøniken kan på den måde udfylde lakunen mellem bibelsk historie og historien efter Karl den Store i *Annales Lundenses*. Analogien med Roskildekrøniken er påfaldende, fordi der atter optræder 14 kongegenerationer overvejende lokaliseret på Sjælland.⁸⁴ Den påfaldende parallelitet i indhold og struktur mellem Roskilde- og Lejrekrønikerne tyder på, at de samtidige historiske konstitutionsbetingelser i 1160'erne havde stor indflydelse på forhistoriens historiografi,⁸⁵ der hér ser helt anderledes ud end hos Svend Aggesen eller Saxo; de mundtlige traditioner, som Lejrekrøniken bygger på, udviser altså ingen stabilitet. Oprør, lumske mord på konger samt bryllupsalliancer præger kongernes og stormændenes gerninger i såvel historiografien som 1100-tallets virkelighed. Hovedanledningen til at beskæftige sig med forhistorien bliver dermed tydelig.

Lejrekrøniken kommenterer nutidshistorien efter et heterogent skema, der går ud fra strukturelle mønstre i et lineært historieforløb, i lighed med forholdet mellem det Gamle og det Nye Testamente. Skemaet beror på idéen om, at frelseshistoriens forløb også omfatter hele Danmarkshistorien, selvom denne står helt uden for den bibelske åbenbaring. På denne måde opstår med Lejrekrøniken en komposition, der

82 CL, kap. 6, SM, s. 50, l. 9-15. CR, kap. 18., SM, s. 31, l. 11-13. CL bruger i kap. 6 (smst.) desuden Erik Ejegods negative egenskaber til at beskrive Snjo: Jf. CR, kap. 12, SM, s. 25, l. 15.

83 Mønstret gentog sig mellem CRs og CLs tilblivelse med mordet på Knud 5. ved blodgildet i Roskilde (9. august 1157).

84 Generationerne er: 1. Dan (Lejres grundlægger), 2. Ro (Roskildes grundlægger), 3. Haldan/Helge, 4. Rake, 5. Snjo, 6. Rolf Krake, 7. Hjarvard (*comes Teutonicus*), 8. Aki, Hamunds søn, 9. Frithleff, 10. Frothi, 11. Ingjald, 12. Åsa, 13. Harald Hildetand, 14. Hethæ (Hedeby grundlægger).

85 Opdelingen af historien i forhistorie (»Vorgeschichte«) uden mulighed for en præcis kronologisk konstruktion, datidshistorie (»Vergangenheitsgeschichte«) og nutidshistorie (»Gegenwartsgeschichte«) orienterer sig efter Schmale 1985, s. 17f.

ikke kun viser indholdsmæssige paralleller til det Gamle Testamente i genealogien og det krigeriske indhold. Den overfører også den typologiske relation mellem *opus conditionis* (frelshistorie før Kristus) og *opus restorationis* (efter Kristus) på forholdet mellem førkristen og kristen historie i Danmark.⁸⁶ Det bliver derved meningsfuldt at give lokale traditioner en historiografisk form, der udfolder en betydning for nutiden. Disse analoge strukturer i forhistorien og historiografien om den yngre tid (Roskildekrøniken) er så påfaldende, at man må antage, at publikum kunne genkende dem. Det mest tydelige eksempel er førnævnte beskrivelser af kong Snjo i Lejrekrøniken og af Erik Emune i Roskildekrøniken.

Overensstemmelsen betyder bl.a., at forhistorien kan bruges til at formulere politiske krav over for kongen. Lejrekrøniken fremfører historiske argumenter mod kejserens lensherredømme, som nutidshistorien ikke kunne levere; den heroiske fortidshistorie bliver et kritisk modbillede til nutiden, idet kongen må ses i lyset af de tidlige forgængeres rolle som beskytter af Danmarks frihed. Hertug Hjarvard, den eneste tysker i Lejrekrøniken, er en kongemorder, hvilket understreger forbeholdet mod de sydlige naboer. Han blev farlig, fordi han var gift med kong Rolf Krakes søster, hvilket er en umisforståelig advarsel til konger og stormænd mod at gifte sig med tyskere.

Denne fjendtlighed over for tyskerne skal ikke kun tilskrives erfaringerne under Erik Emune – der bliver fortiet, men alligevel spejlet af Roskildekrøniken – men også tildragelserne efter Erik Lams død, da Magnus' og Erik Emunes sønner, der nu var fuldmyndige, havde forsamlet alle deres fædres gamle alliancepartnere i deres respektive lejre og indledt kampen om herredømmet.⁸⁷ Svend 3. Grathe, hjulpet af Knud Lavards søn Valdemar, havde som *amicus et comiles*⁸⁸ de bedste forbindelser til Frederik Barbarossa og de nordtyske fyrster. Han støttede sig først og fremmest på Skjalmkollektivet og Knud Lavard som legitimationsfigur, mens Knud 5. Magnussen havde sit centrum i Nørrejylland og fik støtte fra Sverige og til sidst også af Henrik Løve af Saksen. Begge partier var henvist til tysk understøttelse for at kunne

⁸⁶ Begreberne stammer fra Beda: *De Schematibus et Tropis* (*De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis*, ed. Kendall 1991, s. 168-209, her 196-200) og Hugo af St. Viktor: *De sacramentis Christianae fidei* (Migne PL, bd. 176, sp. 173-618, her sp. 183A). Om anvendelsen af disse frelshistoriske termini på historiografien og på historieeksegese se Ehlers 1973, s. 170-174. Angående anvendelsen på den danske historie se Boje Mortensen 2006, s. 263, endvidere den nærmere behandling af den typologiske historieeksegese i sammenhæng med Svend Aggesens værk (nedenfor, s. 37f.).

⁸⁷ Jf. Hermanson 2000, s. 209-232; Fenger 2002, s. 126-160.

⁸⁸ GD 14,8,1.

afgøre fejden til egen fordel. Resultatet blev, at Frederik Barbarossa – som tidligere Lothar – påtog sig at gennemføre en voldgift. Svend var Knud militært overlegen. Dette samt venskabet med kejseren førte til, at Svend i 1152 i Merseburg blev forlenet med Danmark, på betingelse af, at Knud skulle få et len af ham.⁸⁹ Men magten gled Svend af hænde. I 1154 måtte han forlade Danmark, fordi han åbenbart havde trukket for store vekslers på sine alliancepartnere med henblik på at konsolidere sin stilling, herunder indføre vertikale magtstrukturer efter tysk forbillede. Saxos negative vurdering af Svend som hovmodig og uretfærdig over for sine gamle venner afspejler dette; interessant nok bliver Snjo i Lejrekrøniken beskrevet på samme måde.⁹⁰ Med Valdemars og hans fostbrøders overgang til Knud 3. i 1152/53 var Svends første nederlag besejlet, mens Valdemar fik så store fordele af partiskiftet, at han selv blev delkonge sammen med Knud i 1154. Men Svend opnåede i eksil en ny intervention fra sin tyske lensherre: Det er påfaldende, at ærkebiskop Eskil – på hjemrejse fra Rom – blev fængslet efter Svends nederlag og først kom fri, da Frederiks *amicus* og *comiles* samt vasal, Svend var død. Desuden hjalp nordtyske fyrster Svend militært med at komme tilbage, så Danmark blev tredelt i 1157. Svends forsøg på at løse problemet ved et kup på et møde i Roskilde i august 1157 lykkedes næsten, men historien, som han skylder sit tilnavn, er kendt: Han blev i stedet dræbt på Grathe Hede.

Valdemar lader ikke til som enekonge og Frederiks vasal at have for søgt sig med forandringer ligesom Svend, men støttede sig i de tidlige urolige år på fasttømrede alliancer med stormænd, uagtet at der findes nye, staufisk inspirerede forestillinger om *monarchia* i hans diplomer og i krongodsernes forvaltning.⁹¹ Heller ikke forholdet til kejseren forandrede sig grundlæggende i de første år: Han fulgte kejser Frederik i dennes tilslutning til modpave Viktor 4. og drev Eskil, der var i pave Aleksander 3.s obødiens, i eksil.⁹² Først efter Viktors død i 1164 blev Valdemar politisk mere uafhængig af kejseren, og han drog nu også fordel af pave Aleksanders gunst og af Eskils svækkede magtbasis efter

89 Regesta imperii IV,2,1, ed. Böhmer/Oppl/Mayr 1980, nr. 87f., s. 21f.

90 Det tyder atter på en meget tæt sammenhæng mellem nutidshistorien og forhistoriens konstruktion. Anklagen mod Svend 3. sker gennem en dialog mellem Peder Thorstensen og kongen (GD 14,16,6), hvor Peder spørger ham, om han enten vil bygge på *plebs* eller sine *amici*. Det er ganske påfaldende, at Snjo i CL gør præcist det samme, nemlig foretrækker *plebs* over for stormænd: kap. 6, SM, s. 50, l. 14f.

91 *Totius regni monarchia* i DD1,1, nr. 123, s. 232, l. 6 (fra 1157/64). Se ellers Hermanson 2000; Qvistgaard Hansen 1966, s. 57f.

92 Se Qvistgaard Hansen 1966, s. 59-72. Han beviser dog, at Valdemar og Absalon kom i kontakt med Alexanders lejr, især gennem cistercienserne.

eksilet. Hans søn Knud 6.s kroning som medkonge og den samtidige kanonisering af Knud Lavard i Ringsted i 1170 markerede det skift, der var sket, og står som et signal om den såkaldte Valdemarstids begyndelse.

På denne historiske baggrund kan man forsøge at datere Lejrekrøniken, idet man leder efter strukturelle overensstemmelser mellem krønikens historiefortælling og en mulig opståelsessituation. Det er klart, at krøniken blev skrevet i Roskilde, der ved siden af Lejre danner et centrum i fortællingen. Idéen om, at kongedømmet kan arves, er udviklet i krøniken og kan henføres til Knud Lavards og Valdemars tilhængere, men er ikke så tydeligt formuleret, at man kan forudsætte Ringsted-kroningens indtryk som baggrund. Det tyder alt sammen på Absalons tidlige episkopat, og indholdet af Lejrekrøniken passer da også udmærket sammen med Danmarks situation efter modpaven Victor 4.s død, men før kroningen i Ringsted, dvs. de sene 1160'ere: Valdemars herskab havde overstået urolige år, kejserens indflydelse var efter en hidtil uset og for forskellige konger katastrofal indblanding blevet minimeret, og ekspansionen til Rügen kunne vise vejen til en fremtid, som – i krøniken – bliver præfigureret af Harald Hildetands *dominium maximum*. Krønikens historiografiske konstruktionsmåde lader sig med udbytte sammenligne med både Roskildekrøniken og med forfatterens og publikummets historiske situation.

Skandinaviens første historiografiske værk om forhistorien markerer overgangen til en anden, ny udviklingsfase i den danske historiehorisont, efter at man først havde åbnet adgangen til den kristne tid med det hellige som krystallisationspunkt.⁹³ Det intellektuelle værktøj var den frie applikation af eksegetiske mønstre på hjemlige traditioner, omfattende såvel Bibelens komposition som konkrete idéer om tidsforløbet kvantitative udstrækning i afsnit på 14 generationer – dette i både bibelsk og dansk historie. Man kan følge en udvikling i historietænkning fra Ælnoths overførsel af fremmede tænke- og udtryksmønstre, over Roskildekrønikens sammensmeltning af disse mønstre med en dansk stormands baggrund, til forhistoriens tilkobling i Lejrekrøniken. En essentiel receptionsproces af kulturelle udtryksformer blev

93 Boje Mortensen 2006, s. 260-264 ser her også det afgørende andet skridt i historiografien. Det er dog ikke helt uproblematisk, at han betegner denne udvikling som »mythopoiesis« (smst., s. 266). Det bagvedliggende antropologiske mythos-begreb kolliderer med selvopfattelsen hos de middelalderlige teologer og historiografer. De skrev historie efter decideret videnskabelige kriterier, idet de anvendte den bibelske *logos*, men ikke *mythos*, som teologien systematisk havde fortrængt gennem en – logisk – ortodoksi.

hermed afsluttet: Man havde mestret opgaven at anvende historiografiske metoder på helt lokale, uformede overleveringer uden en umiddelbar kristelig værdi, men ikke desto mindre på en sådan måde, at der kunne udgå typologisk og moralsk relevante erkendelser fra dem. Det var forudsætningen for, at den danske historiebevidsthed kunne udvikle sig videre i det sene 1100-tal gennem tarering af forholdet mellem forhistorien og den yngre historie, mellem det universale og det lokale. Intensive kulturelle kontakter med nye dannelsesforbindelser, nye politiske konflikter og deraf resulterende kriser skulle fortsat fremme dynamikken i denne proces, som en analyse af Svend Aggesens krønike vil vise.

IV. En overlevendes kongekrønike: Svend Aggesens Brevis historia regum Daciae

Svend Aggesen, en nevø af ærkebiskop Eskil og højst sandsynligt kanonik i Lund, forfattede efter 1185 den første sammenhængende Danmarkshistorie, der omfatter tiden fra den første konge til Knud 6. Det er påfaldende, i hvor høj grad Svends pionérværk står i *Gesta Danorum*s skygge. Indtil nu har man altovervejende beskæftiget sig med *Brevis historia* fra Saxo-forskningens perspektiv.⁹⁴ Man må på den anden side indrømme, at tilgangen til alle Svends værker vanskeliggøres af en prekær overleveringssituation. Alle overleverede versioner baserer sig på et tabt middelalderligt håndskrift.⁹⁵ Mens Stephanius' *editio princeps* fra 1642 (S) forandrer stilen betydeligt, er et lidt tidligere afskrift, udført for historiografen Lyschander, på det punkt en ret nøjagtig gengivelse af forlægget; det er imidlertid fuldt af fejl og upræcist gengivne forkortelser. Gertz, der fejlagtigt antog, at Lyschander benyttede et andet håndskrift end Stephanius,⁹⁶ rekonstruerede fra Lyschanders afskrift en recension X, men brugte S til at udfylde uklare steder. Indtrykket af den oprindelige tekst er nok bedre end hos S, men danner alligevel ikke et sikkert grundlag for stilanalysen. Man kan dog spore et højt dannelsesniveau med citater af Vergil, Horats, Cicero, Plautius, Lucanus,

94 Den mest omfattende og aktuelle afhandling om Svend findes hos Christiansen 1992, især s. 20-27. Ellers er synsvinklen på hans værk helt bestemt af interessen for *Gesta Danorum* (jf. bibliografien hos Skovgaard-Petersen 2005, s. 178).

95 I det følgende Christensen 1978, især s. 68-73; Christiansen 1992, s. 128-131; Skovgaard-Petersen 2005, s. 177f.

96 Gertz i SM, s. 62f. Jf. også stemmaet hos Christensen 1978, s. 22. Han sammenlignede de forskellige historiografers skrifter, der benyttede Svend Aggesens værker mellem ca. 1550 og 1642, og kunne sansynliggøre, at de alle bygger på et enkelt håndskrift (smst., s. 27-64). S-redaktionens afvigelser skyldes altså Stephanius og ikke den ældre overlevering.

Martianus Capella og Bernhard af Chartres, som tyder på en uddannelse i udlandet, sandsynligvis i Frankrig, ligesom Absalon. Analysen i det følgende bygger på Gertz' recension X.

Svend opbygger sin krønike, der ikke er dediceret til nogen hersker, som en række af 39 konger og en dronning, idet han i det væsentlige indskrænker sig til korte informationer om kongernes gerninger og deres genealogi. Narrationen er med andre ord knap, og det gælder især de 19 førkristne konger, der følger efter dynastiets navngiver og Danmarks beskytter Skjold i patrilineær succession. Kun tre passager er udvidet; to af dem beskæftiger sig med imødegåelsen af tyskerne, da kejserne i svulstighed og medfødt opblæsthed (*ampullositas* og *turgiditas innata*)⁹⁷ forsøger at udnytte en formentlig dansk underlegenhed. Første anledning hertil er, da den ældgamle kong Vermund den Vise er skrøbelig og blind. Hans 30-årige søn Uffe går tavs omkring på grund af sin skam over et lumsk mord begået af to danskere på en svensker – altså på grund af en slags såret stolthed eller skyldfølelse på fædrelandets vegne. I denne situation forlanger kejseren, at danskerne enten skal betale tribut og overgive herredømmet til *Imperium Romanum*, eller at der skal finde en holmgang sted mellem to stedfortrædere. Helt uventet holder Uffe en brillant tale mod tyskernes intimideringstaktik og udfordrer kejserens søn. Før man mødes ved Ejdergrænsen, bliver det rigtige våben til forsvaret af den danske *honor regni*⁹⁸ fundet i en gravhøj. Til sidst – efter en ironisk tale, der håner tyskernes velkendte dygtighed (*Teutonicorum experta strenuitas*) – dræber Uffe med sit mægtige våben såvel kejserens kæmper som tronfølgeren, håner *fortuna* og redder Danmark. Denne lange fortælling danner kernen i forhistorien og kaster lys på krønikens konstitutionsbetingelser. Svend fortsætter kongerækken, indtil han konstaterer en lakune i den patrilineære succession. Der findes en »mørk tid«, som heller ikke hans hjemmelsmænd ved noget om. Han kender kun én konge fra denne tid, Oluf Erobreren, der som Harald Hildetand i Lejrekrøniken beherskede et stort rige, som nåede over floden Donau.

Med Sivard, Regnar Lodbrogs søn, begynder en anden kongerække, der når til Knud 6. I dette afsnit, i Gorm den Gamles tid, optræder en ny situation, hvor en kejser truer Danmark. Sakseren Otto den Store udnytter Gorms svaghed til at afpresse tribut fra Danmark; kejseren er desuden interesseret i dronning Thyra og vil vinde hende som sin

97 SM, s. 100, l. 11.

98 SM, s. 102, l. 3. Begrebet *honor imperii* stammer fra staufisk kejserideologi og prægede især Friedrich Barbarossas politik på Svend Aggesens tid. Jf. Görich 2001.

kone. Tre gange dukker Ottos sendebude op. Første gang går dronningen tilsyneladende ind på Ottos forehavende, men beder om at kunne bruge tributpengene til at bestikke vidnerne til hendes ægteskabsbrud; men i stedet bygger hun Dannnevirke. Anden gang spørges hun ud om befæstningen, og svarer, at den skal holde hendes forfølgere tilbage på vejen sydpå. Desuden vildleder hun kejseren ved at smigre ham med vendinger fra hans egen imperiale ideologi, idet hun bruger næsten præcis de samme rosende ord om den store missionær og undertvinger af de barbariske folk som Adam af Bremen og også Roskildekrøniken.⁹⁹ Panegyriken forvandler sig til spot, da sendebudene dukker op tredje gang. Thyra tilbageviser alle kejserens krav og understreger sit eget og Gorms ligeværd med ham i en længere monolog. Otto viser sig at være en lysten og oven i købet arrogant tosse: »Og således gjorde en kvindes snedighed den tyske opblæsthed til spot«.¹⁰⁰

Så begynder den kristne tid med den senere apostat Harald Blåtand, før dennes søn Svend Tveskæg endegyldigt etablerer den nye tro. Nu skrider fortællingen mere jævnt frem, med fokus på først Knud den Store, der gav *Lex castrensis* og geninstallerede sin svigersøn Henrik 3. på kejsertronen i Rom efter et oprør. Derefter koncentrerer opmærksomheden på Knud den Hellige, der, som hos Ælnoth, bliver beskrevet som en ideal konge. Fra Svendssønnerne bliver narrationen tyndere, hvilket Svend Aggesen begrundes med, at Absalon havde gjort ham opmærksom på, at Saxo var ved at skrive et længere og stilistisk bedre værk om den nyere historie. En undtagelse danner egentlig kun Knud Lavard med sine ideale egenskaber som *christus domini* (herrens salvede) i 13. kapitel, sin død og sine mirakler, alt sammen i kontrast til Magnus som Saul-figuren. Under kongefejden dukker Svends far Agge op på Erik Emunes side som helt i slaget ved Onsild Bro sammen med Bjørn Jernside; andre slægtninge som fx Eskil hører man intet om. Efter et positivt resumé af Erik Lams tid følger en beskrivelse af de senere kongefejder set fra Valdemarpartiets perspektiv, og Valdemar bliver udførligt rost sammen med dronning Sophia, før *Brevis historia* afsluttes som *Gesta Danorum* med beretningen om Knud 6.s og hans bror Valdemars store sejr i Pommern i 1185.

99 »Satis ammirari non ualeo, cur eximie princeps prudentie, cuius thronum ad sidera ferme gratia domini sublimauit, et consilio perspicacissimo tot gentium feritates suo subiugauit imperio, a muliere dignatur inepta profunditatem rimari consilii.« (SM, s. 112, l. 23-27).

100 »Sicque Teotonice turgiditati mulieris illusit uersatia.« (SM, s. 114, l. 11f.).

Hermeneutikken i Brevis historia

Sammenligner man det historiografiske grundrids af *Brevis historia* med dens danske forløbere, falder først det totale fravær af absolutte dateringer i øjnene; historien er ordnet efter kongernes successive afløsning af hinanden. Hertil benytter Svend dog – at regne fra Knud den Store – en periode af fem år, med forbillede i det romerske *lustrum*. Opbygningen er dermed helt afhængig af kongerne, deres genealogi og regeringsår, hvorfor konstruktionen af de to kongerækker fortjener særlig opmærksomhed. Også Svend Aggesen opbygger sin kongerække inden for rammen af det bibelske skema med 14 generationer, som allerede fandtes i Roskilde- og Lejrekrønikerne; dog er der nu to agnatiske dynastier med hver 14 generationer.¹⁰¹ Den fuldkomne symmetri mellem forhistoriens og historiens kongegenerationer udelukker en tilfældig lighed, især da antallet af generationer stemmer overens med de tidligere danske krøniker. At der i skemaets tillempning finder en dynastisk fortætning sted fra Lejrekrøniken til Svend, beviser også de respektive navne på den første konge. Hos Svend er han ikke længere *heros eponymos* for hele landet, men for et dynasti – Skjoldungerne. Mellem de to genealogiske blokke, dels forhistorien, dels den yngre historie frem til samtiden, ligger en ubestemt tid af formørket erindring. Opbygningens symmetri på begge sider af en kronologisk spejllakse udtrykker sig derved ikke så meget gennem en ligevægt i de historiografiske informationer på begge sider¹⁰² som i generationernes antal og i forløbsmønstrrets symmetri: To gange før og to gange efter skillelinjen dokumenteres dansk overlegenhed over for tyskerne, og i hver af de to genealogier findes de store konger, henholdsvis Uffe og Knud den Store, der begge er mægtigere end kejserne, i den ottende generation. Ligheden mellem dem omfatter ikke alene deres værdighed og magt; begge bringer Danmark *pacis tranquillitas*.¹⁰³ Svend formulerer

101 Generationerne er: 1. Skjold, 2. Haldan/Frothi, 3. Helge, 4. Rolf Krake, 5. Rokil Slagenbak, 6. Frothi hin Frøkni, 7. Vermund den Vise, 8. Uffe, 9. Dan den Stolte, 10. Frothe, 11. Frithlever, 12. Frothe den Gavnild, 13. Ingeld, 14. Oluf. [Lakune, »mørk tid« uden patrilinear efterfølgelse, bl.a. Oluf Erobreren]. 1. Siward Ragnarsen, 2. Knud, 3. Snio, 4. Klakharald, 5. Gorm Løghe (~Thyra), 6. Harald Blåtand, 7. Svend Tveskæg, 8. Knud den Store, 9. Svend Estridsen, 10. Harald Hen/Knud den Hellige/Oluf Hunger/Erik Ejegod/Niels, 11. Magnus/Erik Emune/Harald Kesje, 12. Erik Lam, 13. Svend Grathe/Knud 5./Valdemar den Store, 14. Knud 6.

102 Tyngdepunktet ligger entydigt på datidshistoriens side; overgangen mellem begge genealogier findes i kap. 4, SM, s. 106.

103 Symmetrien udtrykkes gennem Uffe og Oluf Erobreren (forhistorie) og gennem Thyra og Knud den Store (datidshistorie). *Pacis tranquillitas* hos Uffe og Knud: SM, s. 104, l. 31f. resp. s. 122, l. 4. Om det augustinske princip se ovenfor fn. 30.

her en sympatetisk forestilling om fred, der i sidste instans går tilbage til Augustin og allerede findes hos Ælnoth og i Roskildekrøniken. Kun den retfærdige, fromme og ydmyge konge kan garantere roen; beskrivelserne af Uffes og Knuds egenskaber understreger dette. Uffe nærer den dybeste skam over et lumsk mord på en fremmed og nyder derfor himmelens gunst, selvom han er hedning. Knud giver Vederloven, går i brechen for kejser Henrik 3., da han er hjælpeløs, udstyrer Rouen med den hellige Martins relikvier og missionerer i hele Norden. Ingen tvivl hersker om disse kongers fromhed og retfærdighed inden for rammerne af de frelseshistoriske perioder, de levede i. Positionen i lige præcis den ottende generation synes heller ikke at være en tilfældighed, men skal understrege deres særlige rolle, idet tallet 8 symboliserer det gode, i form af dels summen af de fem klassiske og de tre særlige kristne dyder, dels egenskaberne *stabilitas*, *plenitudo* og *perfectio*, som de tidlige kristne identificerede med kubiktallet af $2 = 8$.¹⁰⁴ De værdier, der knytter sig hertil, harmonerer perfekt med føromtalte *pacis tranquillitas*.

Brevis historia præsenterer altså to tidsaldre i den danske historie, hvis figurer og hændelser står i et typologisk – eller typologianalogt – forhold til hinanden, så at forhistorien som et slaglys – et malerisk *coup de jour* – kan illuminere centrale aspekter af den yngre historie. Senest hér, hvis ikke allerede i Lejrekrøniken, bliver forhistorien til det moralsk signifikante *opus conditionis* til den kristne historie. Denne sidste opfylder til gengæld som *opus restorationis* forhistoriens forjættelser og knytter sig, med den salvede Knud 6. i den 14. kongegeneration, til den store heroiske fortid. Da Svend ikke giver mange aktuelle informationer om nutidshistorien, får det fjerne desto større betydning. To konstanter i den danske historie fremtræder på denne måde helt markant: overlegenheden over kejserne og store, retfærdige kongers ideale herredømme. Disse to aspekter hører sammen, og budskabet er selvfølgelig af stor relevans i Svend Aggesens samtid.

Konstitutionsbetingelser I: Danmarks forhold til kejserdømmet

Svends påfaldende tyskerhad manifesterer et væsentligt element i krønikens konstitutionsbetingelser, nemlig den kejserlige indblanding under kongefejderne og den danske lensafhængighed, selvom – eller måske ligefrem fordi – *Brevis historia* ikke beretter noget om disse ting.

¹⁰⁴ Lexikon d. Zahlenbedeutungen, red. Meyer/Suntrup 1987, s. 565-568. Lige så positive er den 8. generations konger i CR.

Det er netop de aktuelle og tætte tematiske forbindelser i krønikens opståelsestid, der kan forklare udvalget af det historiografiske materiale og formuleringens skarphed: Eskils fangenskab, Valdemars ulyksalige afhængighed af Frederik Barbarossa – især under skismaet – og truselsbilledet efter Knud 6.s afvisning af at aflægge lensed i 1182 er markante episoder. Situationen blev endnu mere prekær, efter at Knud i 1184 og 1185 opnåede hertug Bugislaws underkastelse og tog Mecklenburgs hertuger Nikolai og Henrik Borwin til fange; alle tre var vasaller af Frederik. Svend Aggesen fejrer denne sejr og beretter om djævlens – og sikkert også kejserens – vrede, men han skriver vel at mærke ikke i bevidstheden om den sikre triumf.

Mange steder i krøniken støder man på kejsernes velartikulerede hovmod og deres havesyge, der retter sig mod Danmark. Dermed spejler Svend den truende situation i årene mellem 1185 og 1188, før Frederik drog på korstog. Han giver med Uffe og Thyra eksempler på, at Knud 6.s adfærd mod kejseren er retfærdig, og at konflikter i fortiden altid var endt godt. Hvor stor aktualiteten faktisk er, viser Thyras tale til Ottos sendebude, der senere indholdsmæssigt bliver genbrugt hos Saxo, da Knud gennem Absalon nægter Frederik lenseden:¹⁰⁵ Ligesom ved denne lejlighed begrundes Thyra nægtelsen af kejserens krav med, at de har den samme rang i deres fødselsstatus og værdighed så vel som i deres retsstatus inden for deres eget rige. Thyras tale foregriber faktisk princippet *rex imperator in regno suo*, der først blev formuleret af den engelske retslærde Alanus kort efter 1200,¹⁰⁶ og åbner dermed et interessant perspektiv på Svends uddannelsesbaggrund, som skal behandles senere.

Gennem tilbageprojektion af den kejserligt-kongelige statuskonflikt til Thyras tid giver Svend Aggesen ikke blot løsningen historisk autoritet, men forvandler samtidig Adam af Bremens stilisering af Otto som helt og Danmarks erobrere – som ellers kunne tjene som et historisk præcedenstilfælde – til saksisk eller overhovedet »tysk« intervention i Danmark.¹⁰⁷ At Thyra-episoden udspiller sig i hedensk tid, men at dronningen alligevel kan demonstrere moralsk overlegenhed

105 GD 16,3,3. Thyra-episodens sammenhæng med det dansk-tyske forhold behandles også af Foerster 2009, s. 129f.

106 Alanus' formulering finder sit modstykke i pavebullen »Per venerabilem« fra 1202. Se Fried 2008, s. 290.

107 Sml. Adam 2,24, s. 82, l. 2f.: »magnus imperator Otto, domitor omnium septentrionis nationum« med SM, s. 112: »tot gentium feritates subiugavit se imperio«. Selvom formuleringerne ikke er overensstemmende, skal man alligevel regne med, at Svend kendte Adams krønike; intet andet dansk værk benytter denne forestilling, og kun hos Adam fører Otto den Store, ikke Otto 2., krig mod Danmark.

og retsmæssigt ligeværd, beviser, at de argumenter, der støtter sig på den kristne mission, er falske. Danmark blev ifølge *Brevis historia* kristent uden kejsernes bidrag, hvad Roskildekrøniken ellers stadigvæk indrømmede. Mislykkede ægteskabsforbindelser som mellem Thyra og Otto, der henleder tanken på forlovelsen mellem en af Knud 6.s yngre søstre og Frederik Barbarossas søn Frederik af Swaben, som var blevet aftalt i 1181 og gik i stykker netop i 1187,¹⁰⁸ skal vurderes positivt. Konsekvenser skal man – ifølge krønikens logik – ikke frygte, for Thyras Dannevirke blev jo aldrig overvundet, men til sidst ligefrem styrket af Valdemar den Store, hvilket af Svend betegnes som en af hans tre største gerninger. Alligevel kan det sluttes fra *Brevis historias* historiografiske argumentation, at udgangen på den aktuelle dansk-tyske konflikt ikke var kendt, da krøniken blev skrevet. Utvivlsomt fandtes også blandt stormændene en opposition mod Knuds holdning, idet ægteskabsforbindelser skabte og vedligeholdt tætte kontakter med Saksen.¹⁰⁹ Svend Aggesen afbilder da heller ikke en konsensus blandt de mægtige, men dokumenterer gennem historiografiske eksempler legitimiteten og den logiske konsekvens i Knuds politik, der stræber efter befrielse fra Frederiks indflydelse og nyttiggørelse af nye alliancer gennem fx ægteskabet mellem Knuds søster Ingeborg og Philip 2. August af Frankrig.

Svend kendte åbenbart ikke resultatet af den nye politik. I krøniken anes dog konturen af en konstellation til fremme af den danske *honor regni*, i og med man begyndte at ekspandere syd for Østersøen. Så meget om de politisk relevante kulturkontakter, der satte sig spor i Svends krønike. Lige som før var forholdet til Det Romersk-tyske Rige problematisk og stimulerede en beskæftigelse med det dansk-tyske forhold i selve historiografien. Også kulturkontakter med andre europæiske regioner viser sig imidlertid i *Brevis historia*, dog ikke på det politiske, men på det idéhistoriske niveau.

Konstitutionsbetingelser II: Danmark og Frankrig

Den kulturelle symbiose med Vesteuropa udtrykker sig ikke kun gennem den nye historiografis eksegetiske modalitet og vurderingerne af den fjerne historie. Svends forestillinger om den kongelige herskerrolle og hans billede af tyskerne tillader en nærmere bestemmelse af

108 Forlovelsen bliver omtalt hos Saxo og Arnold af Lübeck. Se Weller 2004, s. 131-135. Navnet på Knuds søster er ikke kendt, men muligvis drejede det sig om Ingeborg, som senere blev gift med Philip 2. August af Frankrig.

109 Se Riis 2003, især s. 104f.; Sudhoff 2004, s. 81-87; Sawyer 1985, s. 39f.

hans dannelsesbaggrund og dermed af kulturelle transferprocesser fra Vesteuropa til Danmark i det senere 1100-tal. Hovedkontakten ligger i denne periode andetsteds end det tysktalende område. Svends stilisering af den – nærmest fra naturens hånd – opblæste og hovmodige tysker tyder på franske inspirationskilder. I Danmark findes der i hvert fald ikke nogen mulige forbilleder, hverken i almindelighed eller når det gælder Svends brug af ordet *Teutonici* om tyskere. Lejrekrøniken bruger den kun én gang, Roskildekrøniken bruger udelukkende *Saxones*. Tre gange bruger Svend oven i købet termen *Alamanni*, som entydigt henviser til en fransk baggrund. Som *pars pro toto* er betegnelsen helt usædvanlig i Danmark; uden for *Brevis historia* findes den kun en enkelt gang hos Saxo.¹¹⁰

Tyskernes egenskaber ifølge Svend er endnu mere oplysende: Der findes ikke nogen ordret overensstemmelse med *turgiditas innata* i den latinske litteratur, men nok med to andre egenskaber, nemlig *furor* og *ampullositas*.¹¹¹ Den sidste term bruger Svend i præcis den samme semantiske kontekst som i *Liber de planctu naturæ* af den samtidige parisiske teolog Alanus ab Insulis i afsnittet om *arrogantia*. Den indikerer ifølge Alanus en *tumor* af ånden – heraf denne opblæsthed (*turgiditas*), som bliver tilskrevet kejserne og tyskerne i det hele taget i *Brevis historia*.¹¹² Billedet af *furor Teutonicorum*, forbundet med en anklage mod den tyske arrogance, findes i Svends tid hos John af Salisbury.¹¹³ Påfaldende overensstemmelser med Alanus indskrænker sig ikke til *arrogantia*-konceptet. Også Svends brug af *lustrum*, der er helt usædvanlig i 1100-tallet og normalt omfatter fire, ikke fem år, finder sin forklaring i Alanus' *Distinctiones dictionum theologialium*.¹¹⁴ Ydermere blev *Brevis historia* til, mens den berømte magister, som tidligere havde undervist i Chartres, endnu levede. Svend gengiver i forbindelse med Vederloven, *Lex castrensis*, Bernhard af Chartres berømte sentens om dværge på jætternes

110 Stederne: *Teutonici* i CL: SM, s. 52, l. 2. *Alamanni* hos Svend: kap. 2, SM, s. 98, l. 34, kap. 3, SM, s. 104, l. 5 og 29. *Alamanni* hos Saxo: GD 1,3,2(3).

111 *Furor*: kap. 2, SM, s. 98, l. 13. *Ampullositas*: kap. 2, SM, s. 100, l. 11 resp. 17, kap. 3, SM, s. 104, l. 30.

112 Migne PL, bd. 210, sp. 467A: »Nunc intuendum est qualiter insolentis arrogantiae ampullositas humanas mentes erigat in tumorem, [...]«. Sml. hermed *Brevis historia*, kap. 2, SM, s. 100, l. 10-13: »[...]«, cum ea Teotonice turgiditati innata sit conditio, ut uerborum ampullositate gloriantur minarumque uentositate pusillanimes et imbecilles calleant comminatione consternare.«

113 Ep. LIX, Migne PL, bd. 199, sp. 39B.

114 Migne PL, bd. 210, sp. 843D: »Lustrum, proprie spatium quinque annorum; [...]«. Ellers bliver *lustrum* – som fire-års-periode – i middelalderen kun brugt i tekster fra den karolingiske renæssance.

skuldre;¹¹⁵ han anvender det i denne periode helt nye koncept om kongernes suverænitet; og han synes at kende John af Salisbury, der var tæt knyttet til Paris og Chartres i denne tid. På denne baggrund kan Svends studieophold i Paris hos Alanus måske ikke anses for bevist, men dog som overvejende sandsynligt. Man kan ikke udelukke, at værker som *De planctu naturæ* hurtigt blev spredt til Danmark, men det er aldeles usandsynligt, at Svend skulle vælge en kronologi, der bygger på det romerske *lustrum*; at han kunne udvikle et så nuanceret negativt billede af tyskerne kun fra skriftkilder; og at han endelig ville bruge termen *Alamanni* som betegnelse for tyskere, altsammen uden direkte berøring med kilderne, men alene efter at være udgået fra en dansk katedralskole.¹¹⁶ Svend fremstår tværtimod som en, der aktivt overførte det negative syn på tyskerne på Frederik Barbarossas tid fra Frankrig til Danmark og integrerede det i en dansk kontekst. Derved oplevede den danske historiehorisont gennem kulturkontakter en ny forskydning, hvad angår såvel indholdet som hermeneutikken. Dette udelukker dog ikke, at Svend samtidig overtog et koncept fra netop tyskerne, nemlig den staufiske *honor imperii*-forestilling, som blev appliceret på danskernes egen historie, men med afstandtagen til staufiske idéer om universalherredømme. Sammenfattende kan man vurdere *Brevis historia* som et vidnesbyrd fra det historiografiske felt om Danmark i en overgangstid, hvor nyligt tilførte og tillempede vidensressourcer begyndte at bære de første frugter.

Svends situation som overlevende

Også efter en indre dansk synsvinkel markerer perioden efter 1160 en overgangstid. Selvom Valdemars magtovertagelse ikke fra begyndelsen medførte et strukturelt skift, indikerer hans styres relative stabilitet dog en første succes, klart manifesteret ved Knuds kroning samtidig med Knud Lavards kanonisering i Ringsted. Sammenligner man med Lejrekrøniken, kan man forstå den strengt patrilineære arvefølge i *Brevis historias* ældre historie som tegn på en ny dynastisk stabilitet – eller krav om en sådan – efter 1170. Men i så fald, hvorfor fortæller Svend ikke noget om Ringsted, idet han tilskriver Valdemar og Knud *Dei gratia*? Bl.a.

115 SM, s. 92. Svend kan også kende citatet fra John af Salisburys *Metalogicon*, bog 3, kap. 4, Migne PL 199, sp. 900.

116 Det modsvarer Christiansens argumentation mod et studieophold i Paris, der støtter sig til Svends stil (hvad der dog er problematisk, se ovenfor, s. 26) og desuden ikke registrerer overensstemmelserne med Alanus ab Insulis (Christiansen 1992, s. 25).

på grund af dette tilsyneladende brud i tekstlogikken har man tvivlet på Svends loyalitet mod kongen.¹¹⁷ Tvivlen lader sig imidlertid opløse, hvis man ser på de snævre kriterier, han generelt har lagt til grund for udvælgelsen af de informationer, der blev medtaget. Svend tier ikke kun om kroningen og om forholdet mellem Valdemar og Knud og Frederik Barbarossa, men også om hele kirkehistorien, der ellers står så centralt i den danske historiografi. Med undtagelse af Agges heltegerninger, der går 50 år tilbage, får man ingenting at vide om Trundkollektivet, Svends familie. Hvorfor fortæller Svend ingenting om farbroren Eskil, der ledede Ringsted-ceremonien? Først hvis man tager de dybtgående forandringer i stormændenes personale struktur i 1170'erne i betragtning, bliver Svends tavshed ikke blot forståelig, men ligefrem sigende. Medlemmer af andre grene i kongefamilien blev nu fortrængt fra magtens indre cirkel, hvilket førte til adskillige mordkomplotter mod kongen. I et af dem – anført af Erik Lams frillesøn Magnus – deltog ifølge *Gesta Danorum* næsten hele Trundkollektivet enten aktivt eller passivt i 1176, og det indbefatter også høje gejstlige; kun Eskil bliver ikke eksplicit anklaget. Opdagelsen af denne sammensværgelse endte med en katastrofe for Trundkollektivet: Næsten alle førende medlemmer blev tvunget til at forlade Danmark, Eskil resignerede og tog til Clairvaux i 1177, ærkesædet gik tabt til Skjalmkollektivet.

Svend er en af de sidste overlevende fra disse dramatiske omvæltninger. I selve krøniken fortæller han – nogenlunde på linje med alle andre krønikeskrivere – ikke om det, som direkte angår ham selv, men i 10. kapitel giver han en påfaldende letforståelig og harmløs forklaring på sin tynde beretning om nutidshistorien: Absalon havde gjort ham opmærksom på Saxos mere elaborerede arbejder. Forskningen har ofte ukritisk overtaget denne begrundelse eller kun analyseret den med henblik på *Gesta Danorum*s tilblivelsesproces,¹¹⁸ uagtet at den i sig selv er alt andet end tilfredsstillende som motivation. Hvis man imidlertid medtænker de uhørte tildragelser efter 1176, får hentydningen til Absalon en helt anden betydning: Ærkebiskoppen kan næppe have ønsket en detaljeret fremstilling af netop den nyeste historie fra

117 Christiansen 1992, s. 21f. erkender i dette og den dynastiske konstruktion en potentiel trussel mod Valdemar-grenen i kongefamilien, da Knud 5., søn af Knud Lavards morder Magnus, selv bliver beskrevet som en martyr ved sin død i Roskilde. Dermed bliver en konkurrerende gren »rehabiliteret«, men et kup mod Knud 6. fra denne side ville jo afbryde det patrilineære dynasti og dermed netop modsvare Svends ideologi. Efter forfatterens mening tyder Niels-grenens rehabilitering snarere på et tilstræbt forlig med Knud 5.s søn, biskop Valdemar af Slesvig.

118 Fenger 2002, s. 205-208; Christiansen 1992.

Trundkollektivets synsvinkel, hvad enten det nu kom til at handle om et mislykket mordkomplot fra Trundkollektivets side eller en udrensningssaktion iværksat af Skjalmkollektivets side eller en blanding af begge ting – i de sidste to tilfælde så meget desto mindre. Den store Agges søn kunne ved at behandle de følsomme begivenheder få legitimiteten af Absalons egen – sejrige – politik til stå i et tvivlsomt lys. Saxo, derimod, var i fuld færd med at skrive en krønike, som i alle aspekter dokumenterede Skjalmkollektivets politiske krav og legitimerede dets handlinger. Svends manipulation, under Absalons blik, af sit eget værks rækkevidde,¹¹⁹ kun tyndt begrundet under henvisning til Saxos bedre stil, frembragte det ønskede resultat: Saxo blev den eneste, der skrev en omfattende historisk fremstilling af det senere 1100-tal. Han konstruerede meget subtilt sin fremstilling til Skjalmkollektivets fordel og tætnede den hermetisk mod enhver tvivl.¹²⁰

Svends tavshed er i hvert fald talende og lader sig bedst forklare ud fra hans værks konstitutionsbetingelser, som her rekonstrueret. På grund af sin særlige situation indskrænker han mængden af historioGRAFISKE informationer, men appellerer samtidig målrettet til kongens retfærdighed over for sin hird og forpligter Knud 6. på de to store forbilleder af samme navn, lovgiveren Knud 2. og helgenen Knud 4. Valdemar tjener også som forbillede – med undtagelse af det faktum, at han kunne være mere grusom (*crudelior*), end retfærdigt var. Dette ene ord får i betragtning af Svends tankehorisont en meget stor vægt som enkeltstående, men ikke desto mindre prominent vurdering af Valdemars unødvendige ubarmhertighed mod Svends slægtninge. Vendingen blev placeret som det sidste ord om kongen efter en lang panegyrisk passage. På denne måde lader det påfaldende brud i Valdemars karakterisering sig forklare. Overleveringen skal ikke, som Gertz mente, omfortolkes til det modsatte.¹²¹

Konklusion: Brevis historias baggrund

Formålet med den detaljerede undersøgelse af *Brevis historia* var at analysere krønikens indre hermeneutik og dennes implikationer for krønikens udsagn samt at forklare den gennem krønikens konstitutionslogik.

119 Hvis Svend var kannik i Lund, hvad der er mest sandsynligt, havde Absalon faktisk mulighed for i vidt omfang at kontrollere Svends historioGRAFISKE aktivitet.

120 Se nedenfor s. 34f.

121 Redaktion S har her *crudelior* (SM, s. 139, l. 25), Lyschanders håndskrift er på dette sted ufuldstændigt. Gertz foreslår emendation til *indulgentior* i recension X (SM, s. 138, l. 25), som han afleder fra Valdemars karakterisering i »Exordium Caræ Insulæ«, der opstod under helt andre omstændigheder.

Det førte til en undersøgelse af den politiske situation, under hvilken *Brevis historia* blev skrevet, til rekonstruktionen af Svend Aggesens dannelsesbaggrund og de relevante kulturelle kontakter, og endelig til drøftelsen af Svends personlige situation. Alle disse faktorer indvirkede på det indhold og den form, *Brevis historia* antog. De resulterer i, at *Brevis historia regum Daciæ* udvikler og kommunikerer en meget klar forestilling om den retfærdige hersker, af hans rolle inden for og uden for riget, mod tyskere, vendere og ikke mindst nordmænd. Sidstnævnte er ikke blevet drøftet i det ovenstående, men det skal kort anføres, at Magnus den Gode ikke tilskrives nogen legitimitet som dansk konge. Svend kitter til gengæld dynasti-bruddet mellem Knud den Store og Svend Estridsen til med en påstået direkte designation. Forholdet mellem Danmark og naboerne viser for så vidt en voksende transpersonal, »national« eller nærmere protonational bevidsthed, bygget op omkring den danske elites egen kultur. Det passer ind i billedet, at kongen altid hedder *rex Daciæ* i stedet for *rex Danorum* som i Roskildekrøniken. Billedet af kongen inden for riget rummer parænetiske træk: Kongelig lovgivning og retshåndhævelse såvel som en augustinsk *pax*-idé udgør det normative grundlag. Ikke kun heri ligner *Brevis historia* Ælnoths krønike. Begge forfattere savnede en magtbasis i stormændenes personale strukturer, og begge fokuserer i modsætning til Roskildekrøniken og *Gesta Danorum* helt på kongerne. Svend Aggesen skærper imidlertid ikke som Ælnoth sit udsagn gennem en helgenlivsskildring, men først og fremmest gennem den frelseshistorisk konstruerede, heroiske danske forhistorie. Hvor ustabile mundtlige traditioner om denne tid egentlig var, ses allerede ved en sammenligning mellem Lejrekrøniken og de første fire kapitler hos Svend. Den historiografiske konstruktion og interpretation er helt præget af forfatterens nutid og eksegetiske historietænkning. Kongerækkerne er helt forskellige og bliver kun forståelige gennem den præfigurative konstruktion, der skal belyse den kristne datids- og nutidshistorie. Svend Aggesen er den første, der forener begge dele i ét historiografisk værk, både i narrationen og i hermeneutikken.

IV. Et strejfflys over Saxo

Svend Aggesens konstruktion overtages af hans *contubernalis* Saxo. Også dennes *Gesta Danorum*, som omfangsmæssigt langt overgår alle andre historiografiske værker, men omfatter det samme tidsrum som Svend Aggesens *Brevis historia*, bygger på en eksegetisk, spejlvendt symmetrisk

historiekonstruktion. Spejlingsaksen ligger igen ved overgangen fra den hedenske til den kristne historie, i den ottende af i alt 16 bøger. Det ville definitivt sprænge rammen for denne studie at beskæftige sig nærmere med indholdet, endsige med den enorme mængde af forskning.¹²² Inge Skovgaard-Petersen kunne imidlertid vise, at Saxo, der ikke bruger 14 generationer-skemaet, inddeler historien i fire tidsalder, der hver omfatter fire bøger og bliver holdt sammen af dynastisk succession i kongefamilien.¹²³ Saxo bruger også typologiske ligheder mellem figurer fra *opus conditionis* og *opus restaurationis* til at skærpe sine udsagn: Et meget tydeligt eksempel er forholdet mellem helten Starkad fra forhistorien og ærkebiskop Eskil.¹²⁴ Begge optræder som moralske forbilleder for kongerne og viser stor integritet, men begår alligevel tre store forbrydelser mod forskellige konger. Eskil fremtræder på denne måde, ligesom Starkad, som en ambivalent og til sidst usympatisk person. Saxo bruger ligefrem typologien til at påpege, at Eskils tredje forbrydelse efter oprøret mod Erik Emune og forræderi mod Svend Grathe var medskyld i det ovennævnte mordkomplot fra 1176: Fortidshelten Starkad, der til sidst er gammel og svag, kan ikke længere tåle sin samvittighed og leder efter én, der kan slå ham ihjel. Prælaten Eskil, ligeledes svækket af alderens byrde, resignerer efter det fejlslagne komplot. Han designerer sin største modstander og kongens bedste ven Absalon som sin efterfølger og påtager sig sin alderdoms lidelser som straf. Ved sin brug af typologiens associative funktion finder Saxo en mellemvej, idet han nok kritiserer Eskils forkastelige egenskaber, men opretholder ærkebispedømmets værdighed, hvilket ikke ville være muligt med en beskyldning fremsat *expressis verbis*.

Uanset den uklare tilblivelsesproces, viser eksemplet *Gesta Danorum*s komposition som et stilistisk filigranarbejde, hvis principper rækker helt ind i værkets mikrostruktur.¹²⁵ Den samme orden kendetegner makrostrukturen, hvor Saxo optegner et dansk – og nordisk – frelseshistorisk univers, der på uafhængig og ligeværdig eller ligefrem overlegen

122 Se i denne sammenhæng først og fremmest Skovgaard-Petersen 1987; Johanneson 1978; Lund 1975; Friis-Jensen 1992 og 1994; Sawyer 1985; Saxo og Snorre, red. Jørgensen m.fl. 2010. Mest relevant med henblik på Saxo og det dansk-tyske forhold, også i idéhistorien, er Foerster 2009, s. 115-150, især s. 145-150.

123 Verdensaldrene er: 1. Før Kristi fødsel, 2. fra Kristi fødsel til kontakt med kristendommen, 3. før ærkesædets oprettelse, 4. under ærkebispedømmets tid (Skovgaard-Petersen 1975, s. 26).

124 Starkad findes i GD 6,5,1ff.; 7,5,1; 7,8,1; 7,11,12ff.; 8,1,1; 8,4,5; 8,6,3; 8,8,1ff. Eskil er protagonisten i hele 14. bog. Jf. Skovgaard-Petersen 1987, s. 151-157.

125 Et andet eksempel er Amled-myten. Se den nøjagtige analyse hos Skovgaard-Petersen 2004, især s. 26-28.

facon stilles ved siden af den Rom-centrerede tyske beretningslitteratur med bredt historisk sigte. Lejrekrønikens og Svend Aggesens negative tyskerbillede bliver videreudviklet på et tidspunkt, hvor det var slut med tyske trusler, og den danske ekspansion hinsides Østersøen var begyndt. *Gesta Danorum* understreger den bevidste afgrænsning fra de universale krav fra romersk historie og Rom-centreret herskabsideologi, der allerede findes hos Svend Aggesen. Også Svends idé om, at kongen er rettens værn, findes i *Gesta Danorum*,¹²⁶ men Svends velbegrundede fokusering på kongerne bliver relativiseret ved den helt igennem perfekte Absalon, *lumen patriæ*, i de sidste bøger. Saxo postulerer et samarbejdsforhold inden for Skjalmkollektivet med Absalons *sacerdotium* og Valdemars *regnum* som fundamentet for enhver succes.¹²⁷ Ved sammenligning kommer de forskellige konstitutionsbetingelser for de to værker tydeligt til udtryk: Saxo fortæller og tyder Danmarks historie som Skjalmkollektivets succeshistorie, mens det er en ensom overlevende fra en serie af politiske omvæltninger, der skriver *Brevis historia*.

V. Konklusion

Den korte sammenligning af Svends lille og Saxos store Danmarkshistorie tjener til at underbygge indtrykket af de tidligere værker, nemlig at historiebilledets konstitution og dets udvikling er afhængige af komplekse – og til en vis grad også tilfældige – historiske konstellationer. Et netværk af forskellige faktorer prægede udviklingen af historiebevidstheden i 1100-tallets Danmark. Det begyndte med overføring og reception af historiografien og dens særlige hermeneutik fra Vesteuropa. Det ses tydeligt i den ældste krønike: Ælnoth applicerer som indvandret engelsk gejstlig en hagiografisk model, som han kender fra sit hjemland, på danske forhold. Ikke overraskende konstaterer han divergenser mellem modellen og realiteten og ender med at tolke Knud den Helliges verdslige gerninger som moralsk ideal. Resultatet er en specifik form for hagiografisk præget historiografi, der også har politiske implikationer, idet den konfronterer kongen med Knuds idealbillede og eksempler på gode og dårlige herskere. Resultatet er en ambivalens mellem frelseshistorisk interpretation og hård politisk argumentation, der forbliver typisk for hele den danske historiografi i 1100-tallet.

126 Skovgaard-Petersen 1987, s. 207-210.

127 Hermanson 2000, s. 208 og 246.

Politiske konstitutionsbetingelser i forfatternes samtid er med til at forme historiografien og har indflydelse på dens udviklingsretning. I Roskildekrøniken, skrevet 25 år efter Ælnoths krønike, ses dette tydeligt: Krønikens nøgterne stil og form, dens historiske domme, der modsvarer Ælnoth, undergangsstemningen og den i bund og grund negative slutning lader sig med stor sikkerhed forklare gennem en rekonstruktion af den historiske situation, den blev skrevet i, nemlig som et memorandum eller partiskrift i Roskildebisp Eskils kamp om det nordiske ærkesæde 1137/38. Den problematiske indblanding fra kejserens side under kongefejderne, som bliver fortiet, er en del af denne historiske situation. Med henblik på at forstå den middelalderlige hermeneutiks anvendelse på dansk historie fokuserede undersøgelsen desuden på eksegetiske udsagn bag tekstoverfladen. Også i Roskildekrønikens tilfælde kunne disse udsagn påvises; de udviste fuld kongruens med krønikens konstitutionsbetingelser og understregede dermed tekstens politiske argumentation.

Formålet med disse forskellige tilgange var at placere hver tekst præcis der, hvor de tre hovedfaktorer, der præger historiografiens og historiebevidsthedens udvikling, skærer hinanden: 1) Kulturkontakter, der fører til etablering af lærde netværk og danner baggrund for overførsel af kultur og viden; 2) konkrete hændelser og strukturer i forfatternes omverden, der har indflydelse på historiografiens politiske mål og på formen, stilen og især argumentationsteknikken; og 3) kulturkontakter, der direkte påvirker den politiske situation. Spændingsfeltet mellem situationen i Danmark og kejsernes magtinteresser prægede til stadighed historiografiens udvikling fra Roskildekrøniken til *Gesta Danorum*. Der opstod en dialektik mellem dansk-tysk akkulturation og afgrænsning i dansk-tyske forhold: På den ene side udgjorde lærde forbindelser til det tyske område og tysk historiografi en vigtig idéhistorisk del af den danske historiografis baggrund; på den anden side kan man netop i historiografien konstatere en voksende kulturel selvbevidsthed, der førte til en bevidst afværgelse af kejserlig (tysk) indblanding i danske affærer og afvisning af tysk-romersk universalhistorie som eneste paradigme. Denne dialektik kan følges fra Roskildekrøniken, Skandinaviens første værk om den mytologiske forhistorie, over Svend Aggesens Danmarkshistorie, der vender en dansk *honor regni* mod de opblæste tyskeres *honor imperii*, til Saxos nordiske universalhistorie. Ved siden af de nævnte tre hovedfaktorer for historiografiens konstitution kunne der hos Svend Aggesen identificeres et fjerde aspekt, nemlig 4) forfatterens personlige situation, som i *Brevis historia* kommer til udtryk

gennem halvskjulte, subtile antydninger. Dette formtræk betød, at også det sidstnævnte aspekt meningsfuldt kunne inddrages i analysen.

Kombinationen af filologisk analyse, der fokuserede på teksternes indre logik, og historiske analyser af teksternes konstitutionsbetingelser har genereret ny viden, især hvad angår historiografiens og dermed historiebevidsthedens dynamik. Denne dynamik kan i store linjer betegnes på grundlag af ekspansionen af den historiske horisonts vækst over ca. 100 år, gående fra en begyndelse i hagiografisk orienteret krønikelitteratur hen mod Saxos prestigeprojekt. Som en rød tråd i forløbet ses konstruktionen af kongerækker med 14 generationer gennem Roskilde- og Lejrekrønikerne samt Svend Aggesens korte Danmarkshistorie, analogt med Bibelens historieførløb og præget af middelalderlig hermeneutik. Saxo bruger derimod en inddeling i fire tidsaldre.

Historiografiens udvikling afspejler endvidere, hvordan den dannelsesmæssige frontlinje fra ca. 1150 forskød sig fra England og Saksen til Nordfrankrig. I struktur- og hændeshistorien er det derimod den ovennævnte tætte sammenfletning med Saksen og i det hele taget den nordlige del af Det Romersk-tyske Rige, der dominerer.

1100-tallet lader sig på denne baggrund bestemme som en nøgleperiode i dansk historie: Kulturelle kontakter og dermed forudsætningen for idé- og vidensoverførsel bliver endnu tættere; de mangfoldiggøres og forgrener sig og grundlægger den selvstændige og polyvalente reception af den latinske dannelse. Det sker samtidig med en omskiftelig udvikling af det politiske herredømmes former. Gennem en skærpet forståelse for abstrakte normer og kategorier opstår en krisebevidsthed, der slår ud i en engageret og kreativ beskæftigelse med historien. Konstruktiv interferens mellem strukturhistoriske og idéhistoriske faktorer sætter farten op i en langvarig akkulturationsproces. Danmark finder derigennem en særlig vej til Europa og til den aktive deltagelse i den latinske videnskultur.

Kilder:

Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte [Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum], ed. B. Schmeidler, 3. opl., Hannover/Leipzig 1917 (MGH SS rer. Germ. [2]).

Annales Danici medii ævi, ed. E. Jørgensen, København 1920.

Sancti Avrelii Augustini De civitate Dei libri XXII, 2 bd., ed. B. Dombart/A. Kalb, Turnhout 1955 (Corpus Christianorum. Series Latina 14,1-2).

Beda Venerabilis: Libri II De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis. The Art of Poetry and Rhetoric, ed. C. B. Kendall, Saarbrücken 1991 (Bibliotheca Germanica. Series nova 2).

Biskupa sögur II. Hungrvaka. Þorláks saga byskups in elzta. Jarsteinabók Þorláks byskups in forna. Þorláks saga byskups yngri. Páls saga byskups, ed. Ásdis Egilsdóttir, Reykjavík 2002 (Íslensk Fornrit 16).

Diplomatarium Danicum. 1. række, 1. bind. Regester 789-1052, ed. C. A. Christensen/H. Nielsen, København 1975.

Diplomatarium Danicum. 1. række, 2. bind. 1053-1169, ed. L. Weibull/N. Skyum-Nielsen, København 1963.

Helmolds Slavenchronik, ed. B. Schmeidler. 3. opl., Hannover 1937 (MGH SS rer. Germ. [32]).

Hinkmar von Reims: De ordine palatii, ed. T. Gross/R. Schieffer, Hannover 1980 (MGH Fontes iuris [3]).

Monumenta Historica Norvegiæ. Latinske Kildeskifter til Norges Historie i Middelalderen, ed. G. Storm, Kristiania 1880.

Nova Legenda Anglie. Re-edited, with Fresh Material from Manuscripts and Printed Sources, 2 bd., ed. C. Horstman, Oxford 1901.

Passio et Miracula Beati Olavi. From a Twelfth-Century Manuscript in the Library of Corpus Christi College, Oxford, ed. M. A. Metcalfe, Oxford 1881.

Pseudo-Cyprian: De XII abusivis saeculi, ed. S. Hellmann, Leipzig 1909 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 3,4,1).

Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches, ed. W. Trillmich. 7. opl., Darmstadt 2000 (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe 11).

M. Fabii Quintiliani Institutionis oratoriae libri XII, 2 bd., ed. L. Radermacher, Leipzig 1959.

Regesta imperii IV. Erste Abteilung: Die Regesten des Kaiserreichs unter Lothar III. und Konrad III. Erster Teil: Lothar III. 1125 (1075)-1137, ed. J. F. Böhmer/W. Petke, Köln/Weimar/Wien 1994.

Regesta imperii IV. Ältere Staufer. Zweite Abteilung: Die Regesten des Kaiserreiches unter Friedrich I. 1152 (1122)-1190. 1. Lieferung 1152 (1122)-1158, ed. J. F. Böhmer/F. Oppl/H. Mayr, Wien/Köln2/Graz 1980.

Roskildekrøniken, ed. M. H. Gelting. 2. opl., Højbjerg 2002.

Saxo Grammaticus: Gesta Danorum. Danmarkshistorien, 2 bd., ed. K. Friis-Jensen/P. Zeeberg, København 2005.

Scriptores minores historiae Danicae medii ævi, 3 bd., ed. M. C. Gertz, København 1917-1922.

Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung, ed. R. Holtzmann, Berlin 1935 (MGH SS rer. Germ. N.S. 9).

Vitæ sanctorum Danorum, ed. M. C. Gertz, København 1908-1912.

Die Sachsengeschichte des Widukind von Korvei, ed. P. Hirsch. 5. opl., Hannover 1935 (MGH SS rer. Germ. [60]).

Ælnoths Krønike, oversat og kommenteret af E. Albrechtsen. Efterskrift af P. Meulengracht Sørensen, Odense 1984.

Litteratur:

L. Abrams 1995: The Anglo-Saxons and the Christianization of Scandinavia, i: *Anglo-Saxon England* 24, s. 213-249.

P. Andersen 2005: *Rex imperator in regno suo. Dansk kongemagt og rigsgivning i 1200-tallets Europa*, Odense.

E. Arup 1925: *Land og folk til 1282*, København (Danmarks Historie 1).

J. Assmann 2005: *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. 5. opl., München.

W. Berschin 1999: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter IV. Ottonische Biographie. Das hohe Mittelalter. 920-1220 n. Chr. Erster Halbband 920-1070 n. Chr.*, Stuttgart (Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 12,1).

L. Boje Mortensen 2000: The Anchin Manuscript of Passio Olavi (Douai 295), William of Jumièges, and Theodoricus Monachus. New Evidence for Intellectual Relations between Norway and France in the 12th Century, i: *Symbolae Osloenses* 75:1, s. 165-189.

L. Boje Mortensen 2006: Sanctified Beginnings and Mythopoeitic Moments. The First Wave of Writing on the Past in Norway, Denmark, and Hungary, c. 1000-1230, i: L. Boje Mortensen (red.): *The Making of Christian Myths in the Periphery of Latin Christendom (c. 1000-1300)*, København, s. 247-273.

T. Bolton 2005: English Political Refugees at the Court of Sveinn Ástriðason, King of Denmark (1042-76), i: *Mediaeval Scandinavia* 15, s. 17-36.

- C. Breengaard 1982: *Muren om Israels Hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050-1170*, København.
- H. Brinkmann 1980: *Mittelalterliche Hermeneutik*, Tübingen.
- A. E. Christensen 1945: *Kongemagt og aristokrati*, København.
- K. Christensen 1978: *Om overleveringen af Sven Aggesens værker*, København (Skrifter udg. af Det Historiske Institut ved Københavns Universitet 10).
- E. Christiansen 1992: *The Works of Sven Aggesen, Twelfth-century Danish Historian*, London (Text Series 9).
- S. Coué 1997: *Hagiographie im Kontext. Schreibanlaß und Funktion von Bischofsviten aus dem 11. und vom Anfang des 12. Jahrhunderts*, Berlin m.fl. (Arbeiten zur Frühmittelalterforschung 24).
- J. Ehlers 1973: *Hugo von St. Viktor. Studien zum Geschichtsdenken und zur Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts*, Wiesbaden (Frankfurter Historische Abhandlungen 7).
- J. Ehlers 1990: »Historia«, »allegoria«, »tropologia« – Exegetische Grundlagen der Geschichtskonzeption Hugos von St. Viktor, i: *Mittelalterliches Jahrbuch* 7, s. 153-160.
- C. Eisenberg 2003: Kulturtransfer als historischer Prozess. Ein Beitrag zur Komparatistik, i: H. Kaelble/J. Schriewer (red.): *Vergleich und Transfer. Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*, Frankfurt am Main/New York, s. 399-417.
- O. Fenger 2002: *Kirker rejses alle vegne: 1050 - 1250*, København (Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 4).
- T. Foerster 2009: *Vergleich und Identität. Selbst- und Fremddeutung im Norden des hochmittelalterlichen Europa*, Berlin (Europa im Mittelalter 14).
- P. Foote 1975: Aachen, Lund, Hólar, i: *Les relations littéraires Franco-Scandinaves au Moyen Age. Actes du Colloque de Liège (avril 1972)*, Paris (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège 108), s. 53-76.
- J. Fried 2004: *Der Schleier der Erinnerung. Grundzüge einer historischen Memorik*, München.
- J. Fried 2007: Wissenschaft und Phantasie. Das Beispiel der Geschichte, i: J. Fried: *Zu Gast im Mittelalter*, München, s. 239-259 [først i *Jahrbuch des Historischen Kollegs* 1996, s. 23-47].
- J. Fried 2008: *Das Mittelalter*, München.

- K. Friis-Jensen 1992: Saxo Grammaticus's Study of the Roman Historiographers and His Vision of History, i: C. Santini (red.): *Saxo Grammaticus tra storiografia e letteratura*, Rom (I convegni di Classiconorroena 1), s. 61-81.
- K. Friis-Jensen 1994: Nordisk hedenskab og europæisk latinhumanisme hos Saxo, i: N. Lund (red.): *Norden og Europa i vikingetid og tidlig middelalder*, 2. opl., København, s. 212-232.
- T. Gad 1961: *Legenden i dansk middelalder*, København.
- P. Geary 2006: Reflections on Historiography and the Holy. Center and Periphery, i: L. Boje Mortensen (red.): *The Making of Christian Myths in the Periphery of Latin Christendom (c. 1000-1300)*, København, s. 323-329.
- M. H. Gelting 1988: Europæisk feudalisme og dansk 1100-1200-tal, i: *Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig på 60-årsdagen 13. februar 1988*, Århus (Arusia. Historiske Skrifter 6), s. 3-17.
- M. H. Gelting 2004: Da Eskil ville være ærkebiskop af Roskilde. Roskildekrøniken, Liber daticus Lundensis og det danske ærkesædes ophævelse 1133-1138, i: P. Carelli/L. Hermanson/H. Sanders (red.): *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, Göteborg/Stockholm (Centrum för Danmarksstudier 3), s. 181-229.
- M. H. Gelting 2011: Two Early Twelfth-Century Views of the Past: Ailnoth and the Anonymous of Roskilde, i: I. H. Garipzanov (red.): *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery. Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070-1200)*, Turnhout (Medieval Texts and Cultures of Northern Europe 26), s. 33-55.
- S. Gerogiorgakis/R. Scheel/D. Schorkowitz 2011: Kulturtransfer vergleichend betrachtet, i: M. Borgolte/J. Dücker/M. Müllerburg/B. Schneidmüller (red.): *Integration und Desintegration der Kulturen im europäischen Mittelalter*, Berlin (Europa im Mittelalter 18), s. 385-466.
- H.-W. Goetz 1999: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im hohen Mittelalter*, Berlin (Orbis mediaevalis 1).
- K. Görich 2001: *Die Ehre Friedrich Barbarossas. Kommunikation, Konflikt und politisches Handeln im 12. Jahrhundert*, Darmstadt.
- S. Hellberg 1986: Tysk eller engelsk mission? Om de tidiga kristna länorden, i: *Maal og Minne* 78, s. 42-49.
- K. Helle 1988: The Organisation of the Twelfth-Century Norwegian Church, i: B. E. Crawford (red.): *St Magnus Cathedral and Orkney's Twelfth-Century Renaissance*, Aberdeen, s. 46-55.

- P. Hermann 2007: Politiske og æstetiske aspekter i Rimkrøniken, i: *Historisk Tidsskrift* [DK] 107, s. 389-411.
- L. Hermanson 2000: *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*, Göteborg (Avhandlingar från Historiska Institutionen i Göteborg 24).
- L. Hermanson 2004: Makten, individen och kollektivet. Ett alternativt syn på det danska 1100-talets politiska historia, i: P. Carelli/L. Hermanson/H. Sanders (red.): *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, Göteborg/Stockholm (Centrum för Danmarksstudier 3), s. 61-99.
- E. Hoffmann 1975: *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und skandinavischen Völkern. Königsheiliger und Königshaus*, Neumünster (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 69).
- E. Hoffmann 1976: *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters*, Berlin (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 5).
- H.-R. Jauß 1975: Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft, i: R. Warning (red.): *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis*, München, s. 126-162.
- H.-R. Jauß 1977: Einleitung. Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur, i: *Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur. Gesammelte Aufsätze 1956-1976*, München, s. 9-47.
- K. Johannesson 1978: *Saxo Grammaticus. Komposition och världsbild i Gesta Danorum*, Stockholm (Lychnos 31).
- J. G. Jørgensen/K. Friis-Jensen/E. Mundal (red.): *Saxo og Snorre*, København 2010.
- E. H. Kantorowicz 1990: *Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*, München [først på engelsk 1957: *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*].
- W. Knoch 1998: Geschichte als Heilsgeschichte, i: H.-W. Goetz (red.): *Hochmittelalterliches Geschichtsbewusstsein im Spiegel nichthistoriographischer Quellen*, Berlin, s. 19-29.
- H. Koch 1963: *Kongemagt og kirke. 1060-1241*, København (Danmarks Historie 3).
- M. Kræmmer 1999: *Den hvide klan. Absalon, hans slægt og hans tid*. 2. opl., København.
- U. Krewitt 1971: *Metapher und tropische Rede in der Auffassung des Mittelalters*, Ratingen m.fl. (Beihefte zum Mittellateinischen Jahrbuch 7).

- M. K. Lawson 1993: *Cnut. The Danes in England in the Early Eleventh Century*, London m.fl.
- F. Lifshitz 1994: Beyond Positivism and Genre. Hagiographical Texts and Historical Narrative, i: *Viator* 25, s. 95-113.
- H. de Lubac 1952: *Der geistige Sinn der Schrift*, Einsiedeln (Christ Heute. Reihe 5 2,2).
- N. Lukman 1949: Ælnod. Et Bindeled mellem engelsk og dansk Historieskrivning i 12. Aarhundrede, i: *Historisk tidsskrift* [DK] 2, s. 493-505.
- N. Lund 1975: Sagnhistorien hos Saxo. Det 12. århundredes normannerromantik i Saxos udformning, i: I. Boserup (red.): *Saxostudier. Saxokollokvierne ved Københavns Universitet*, København (Opuscula Graecolatina 2), s. 117-127.
- B. P. McGuire 1982: *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes Roles and Functions in Medieval Society*, Kalamazoo (Mich.) (Cistercian studies series 35).
- P. Meulengracht Sørensen 1984: Om Ælnoth og hans bog, i: E. Albrechtsen (red.): *Ælnoths krønike*, Odense, s. 115-139.
- P. Meulengracht Sørensen 2006: *Kapitler af nordens litteratur i oldtid og middelalder*, red. Judith Jesch/Jørgen Højgaard Jørgensen, Århus.
- H. Meyer/R. Suntrup (red.): *Lexikon der mittelalterlichen Zahlenbedeutungen*, München 1987 (Münstersche Mittelalter-Schriften 56).
- M. Münster-Swendsen 2007: Skandinaviens placering i det europæiske lærde netværk. En tentativ undersøgelse af de anglo-danske forbindelser c. 1000-1150, i: L. Hermanson/T. Småberg/Jón Viðar Sigurðsson/J. Danneskiold-Samsøe (red.): *Vänner, patroner og klienter i Norden 900-1800. Rapport till 26:e Nordiska historikermötet i Reykjavík den 8-12 augusti 2007*, Reykjavík (Ritsafn Sagnfræðistofnunar 39), s. 37-56.
- D. von der Nahmer 1994: *Die lateinische Heiligenvita. Eine Einführung in die lateinische Hagiographie*, Darmstadt.
- T. Nyberg 1986: *Die Kirche in Skandinavien: Mitteleuropäischer und englischer Einfluss im 11. und 12. Jahrhundert. Anfänge der Domkapitel Børglum und Odense in Dänemark*, Sigmaringen (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 10).
- T. Nyberg 2007: Kong Niels. Skitse til en biografi, i: *Historisk Tidsskrift* [DK] 107, s. 353-388.
- H. Paludan 1967: Flos Danie. Personer og standpunkter i dansk politik under kong Niels, i: *Historie. Jyske samlinger. Ny række* 7, s. 497-525.

- J. Qvistgaard Hansen 1966: *Regnum et sacerdotium. Forholdet mellem stat og kirke i Danmark 1157-1170*, i: T. E. Christiansen/S. Ellehøj/E. L. Petersen (red.): *Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen 11. september 1966*, København, s. 57-76.
- T. Riis 2003: *Das mittelalterliche dänische Ostseeimperium*, Odense (Studien zur Geschichte des Ostseeraumes 4).
- B. Sawyer 1985: Saxo – Valdemar – Absalon, i: *Scandia* 51, s. 33-60.
- D. Schlochtermeyer 1998: Heiligenviten als Exponenten eines »zeitlosen« Geschichtsbewußtseins? i: H.-W. Goetz (red.): *Hochmittelalterliches Geschichtsbewußtsein im Spiegel nichthistoriographischer Quellen*, Berlin, s. 161-177.
- F.-J. Schmale 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*, Darmstadt.
- K. Schulmeyer-Ahl 2009: *Der Anfang vom Ende der Ottonen. Konstitutionsbedingungen historiographischer Nachrichten in der Chronik Thietmars von Merseburg*, Berlin/New York (Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. 26).
- Jón Viðar Sigurðsson 1999: *Norsk Historie 800-1300. Frå høvdingemakt til konge- og kyrkjemakt*, Oslo (Samlagets Norsk historie 800-2000 1).
- I. Skovgaard-Petersen 1975: *Gesta Danorum's genremæssige placering*, i: I. Boserup (red.): *Saxostudier. Saxokollokvierne ved Københavns Universitet*, København (Opuscula Graecolatina 2), s. 20-29.
- I. Skovgaard-Petersen 1987: *Da tidernes herre var nær. Studier i Saxos historiesyn*, København.
- I. Skovgaard-Petersen 2004: *Amleds rolle i Saxos Danmarkshistorie*, i: *Historisk Tidsskrift [DK]* 104, s. 1-29.
- I. Skovgaard-Petersen 2005: *Sven Aggesen*, i: H. Beck/D. Geuenich/H. Steuer (red.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 30, 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl., Berlin/New York, s. 173-178.
- N. Skyum-Nielsen 1971: *Kvinde og slave*, København (Danmarkshistorie uden retouche 3).
- I. Sudhoff 2004: *Billunger og velfer. Hertugdømmet Saksens betydning for forholdet mellem tyskere, danskere og slaver*, i: P. B. Hansen/A. E. Jensen/M. Gläser/I. Sudhoff (red.): *Venner og fjender. Dagligliv ved Østersøen 700-1200*, Lübeck (Ausstellungen zur Archäologie in Lübeck 7), s. 81-87.

- J. Süßmann 2000: *Geschichtsschreibung oder Roman? Zur Konstitutionslogik von Geschichtserzählungen zwischen Schiller und Ranke (1780-1824)*, Stuttgart (Frankfurter Historische Abhandlungen 41).
- E. Ulsig 1968: *Danske adelsgodser i middelalderen*, København (Skrifter udg. af Det historiske Institut ved Københavns Universitet 2).
- E. Ulsig 1999: Højmiddelalder (1050-1350), i: P. Ingesman/U. Kjær/P. K. Madsen/J. Vellef (red.): *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*, København, s. 28-39.
- M. van Uytfanghe 1988: Heiligenverehrung II (Hagiographie), i: E. Dassmann/C. Colpe/A. Dihle/J. Engemann/B. Kötting/W. Speyer/K. Thraede (red.): *Reallexikon für Antike und Christentum 14*, Stuttgart, s. 150-184.
- D. Waßenhoven 2006: *Skandinavien unterwegs in Europa (1000 - 1250). Untersuchungen zu Mobilität und Kulturtransfer auf prosopographischer Grundlage*, Berlin (Europa im Mittelalter 8).
- L. Weibull 1928: Nekrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo: Grunddrag i Danmarks historia under det 12. århundradet, i: *Scandia 1*, s. 84-112.
- T. Weller 2004: *Die Heiratspolitik des deutschen Hochadels im 12. Jahrhundert*, Köln m.fl. (Rheinisches Archiv 149).

SUMMARY

*The Roman Empire, Western Europe, and Scandinavia
Cultural Contacts and Danish Historical Consciousness
during the 12th Century*

The article investigates five works of Danish historiography of the 12th century with a focus on underlying cultural contacts with Western Europe: England, the Roman-German Empire, Northern France. These contacts are regarded as the decisive precondition for the development of a specifically Danish moulding of medieval historiography and thus for the shaping and sharpening of cultural self-consciousness.

It is taken for a fact that the transfer and reception of ideas from foreign cultural backgrounds never result in more or less exact reproductions, but that for instance the early Danish historiographers had to merge their own cognitive horizons with those of their foreign sources and of their intended audience in order to communicate their (political) message successfully. Consequently, the way they crossed this gap and applied medieval hermeneutics to Danish history is of special interest.

It is further assumed that a history of ideas cannot be written without a glance at the history of structures and events and the conditions these provide for the author; therefore, the philological analysis of the texts and their inner logic is combined with the historical reconstruction of their constitutive conditions. As 12th century Danish historiography appears to be far from homogeneous, it is important to look at the diachronic development in contents and hermeneutics of the Danish works. Changes can indicate shifts in the learned networks as well as changes in the historical preconditions and socio-political ambience.

English influence was predominant during the 11th century in these networks, including the organisation of the church. Nevertheless, relations with Saxon (Northern-German) churches, especially Bremen, always existed and became more important from King Svend II Estridsen's time on. As a result, a blending of English and German influences – with quite productive effects on 12th century Danish historiography – must be taken into consideration.

These effects are apparent in the work of the Anglo-Saxon priest Ælnoth, who lived in Odense Monastery, the same locality where Knud IV (St Knud) was slain before the altar of St Alban's. After a short *Passio* written in 1095/96, Ælnoth composed his long, elaborate, and artful chronicle ca. 1110-17. It is cast in the mould of a triptych, with the history of Knud's father and his older and younger brothers as predecessors and successors on both sides of a hagiographical centre-narrative. Ælnoth thus intertwines a hagiographical and a historiographical discourse, calling into question the traditional division between genres.

The hermeneutics applied in all parts of the chronicle displays three semantic layers – historical, typological, moral – analogous to Biblical exegesis. At the centre of the interpretation is Knud himself, analogous to Christ, preceded by his father Svend Estridsen who, in the extension of the analogy, holds the position of David; the other kings are compared with them implicitly by their deeds and characters. There is a strong focus on Knud as a holy *rex iustus* who by his perfect deeds follow the ideas of Augustine and Ps.-Cyprian.

Ælnoth's chronicle is not arranged around a »classical« martyr legend; in fact, Knud's life is more similar to those of holy Anglo-Saxon kings from Bede's time. At the same time, Ælnoth was familiar with German historiography. In this context, the pronounced political functionalism of his chronicle shows an interesting parallel to *vitae* of German bishops from the 11th and 12th centuries.

Ælnoth appeals with considerable subtlety to King Niels, the contemporary ruler. By the literary celebration of St Knud, he seeks to found a reciprocal relation between the Odense Cathedral and the King: legitimation in exchange for gifts and protection. Once again, Ælnoth thus interweaves, in a most accomplished manner, documentation of own interests, guidance of the king's conduct, and assertion of local prestige. To this effect, he freely employs both Anglo-Saxon and German traditions in a Danish context. Being the first to do so, he succeeds in mounting Danish history on an independent and worthy platform of holiness within the wider horizon of Christianity.

A second step in the same direction is taken by the anonymous Danish author of the *Chronicon Roskildense*, written in the circle surrounding Bishop Eskil of Roskilde. It is a polemical treatise insofar as it takes sides in a struggle in 1137/38 over the Nordic archbishopric. Eskil demanded – in vain – its transfer from Lund to Roskilde, as explained in deep detail by M. Gelting.

Scholars have not been nearly as irritated by the straightforward and clear argumentation of this chronicle as by Ælnoth's moralising. The fact is, however, that it employs exactly the same hermeneutics of salvation history with precisely the same reciprocal links between theology and politics, and informed by the same Augustinian ideas, although in a merely historiographical form and with different judgements.

Chronicon Roskildense endeavours to convince the king, Erik III Lam, that the archbishopric ought to be transferred. Arguments from history prove the dignity of the Roskilde Cathedral and its bishops; and expose Erik Lam's predecessor, Erik II Emune, the winner in the kings' feud of 1131-35, as the servant of Antichrist. He is the negative example against which the successor, the present king, appears to be an *alter David*, of whom great deeds are to be expected. The typological statement is clearly if also subtly underlined by the construction of the kings' history in 14 generations, analogous to the organisation of salvation history in St Matthew's Gospel.

However, in the end the King did not support Eskil. This produced a logical breach between Erik Lam's place in salvation history and his extremely negative description in the last chapter.

In two ways, *Chronicon Roskildense* clearly demonstrates the growing importance of German influence on Danish historiography: Firstly, Eskil was educated in Hildesheim, and he himself, just as the bishops depicted in the chronicle, shows conduct typical of very powerful bishops of high nobility, like those in the German parts of the Empire, especially before church reform. Secondly, the chronicle reflects the historiographical trauma provoked by the pervasive German influence under the kings' feud. Denmark was from that time on, until the 1180s, at least formally an imperial fief. Although no chronicle mentions these facts – not in one single word – they eventually had a profound effect on the shaping of Danish historiography.

The third step is taken by *Chronicon Lethrense*, written in the late 1160s under Bishop Absalon of Roskilde and dealing with the earliest history of Denmark. The whole chronicle is constructed as a historiographical reflection of *Chronicon Roskildense*, analogous to the relation between *opus conditionis* and *opus restaurationis* in medieval theology. It again employs the same 14-generations-scheme. Furthermore, it gives historical arguments for Danish success in holding its own against various emperors from Augustus and onwards, obviously a reaction to the problem of German influence in the present.

With *Chronicon Lethrense*, the reception process of historiographical ideas came to a first conclusion: After opening Danish history from the vantage point of a holy centre and using historiography in internal struggles for power, one could now apply patterns of exegesis to pre-Christian history and win relevant typological and moral statements from it.

A fourth step in this dynamic development was taken with Svend Aggesen's *Brevis historia regnum Daciæ*, written between 1185 and 1188, which includes pre-Christian as well as Christian history. Again, the two stages in Danish history mirror each other – in both cases the narrative structure is based on royal dynasties of 14 generations. Recurrent motives are the Danish superiority over the Germans and their emperors, and the just rule of Danish kings.

As a matter of fact, not only had the balance of power changed between the Empire and Denmark, even the educational network had experienced a significant shift towards Northern France after 1150. This is clearly recognised in Svend's – negative – picture of the Germans, which he draws according to

French stereotypes. From his use of unusual terms and his very early description of the later principle of *rex imperator in regno suo*, it furthermore appears extremely likely that he had studied under Alanus ab Insulis in Paris or Chartres.

As to power structures in Denmark, Svend's chronicle reveals that Archbishop Absalon did not want him to write a detailed contemporary history since he, the author, was the last survivor of an opposing and formerly most powerful family group. This is the reason for Svend's primary focus on the kings; hence also his promulgation of transpersonal, abstract ideas of kingdom and of a »state«, reminiscent of Ælnoth, who did not have a powerbase in Danish society either.

The authors of *Chronicon Roskildense* and *Gesta Danorum*, on the other hand, belonged to the same networks as the powerful magnates who had patronized the said works. They would therefore concentrate more on different nobles as agents of history and altogether follow a different ideology in this field, although they too build upon Augustinian ideas.

All of them, including Saxo, nevertheless share the same essentially exegetical hermeneutics in the construction of history. For the same reason, they display a typical ambivalence: on the one hand, insights in salvation history, on the other hand, tough political argumentation. The great differences in the use of these hermeneutic tools produce very diverse works, with different judgements of historical figures and a steadily widening historical horizon. They are the result of threefold dynamics in the 12th century: The educational networks overlapped and changed, creating new baselines for the reception of ideas. Furthermore, the networks of power changed likewise, providing entirely new constitutive logics for historiography. Finally, the political influence of the emperors grew significantly in the middle of the century, giving rise to crisis both in politics and in the cultural self-consciousness of the élites. Interacting with each other, these three main factors caused an acceleration of acculturation processes and paved the way – a very special way – for Danish participation in the European culture of knowledge.